

- VISNYK

Свобода народам!
Свобода людині!

Спільно - політичний місячник

ЗМІСТ

** — Свято Героїв	1
Е. М. — Листи до любезних земляків	2
І. В-к — Народні дружини	4
Н. К. — Гра в Курдистан	6
А. Орликовський — Східньо-європейські кордони та мирова конференція	7
С. Килимник — Московсько-українська війна 1659 р.	9
Т. Шевченко — Гоголю	15
** — Стоп'ятдесятліття народження Миколи Гоголя	15
Життя	15
Уривки	16
3 листів М. Гоголя	17
3 листування і спогадів сучасників	17
Лист до Богдана Залеського	19
Микола Понеділок — Дорослий	19
В. К. — В задумі	19
Степан Петрович — Найдорожчі нам воля й честь нації ...	22
Микола Бутович — Кадетський корпус	24
І. Хорольський — Там анатема, тут протести	29
І. Вовчук — Ще про те саме!	30
Петро Кізко — Щире слово поета	32

**ОРГАНІЗАЦІЯ
ОБОРОНИ
ЧОТИРЬОХ
СВОБІД
УКРАЇНИ**

ВІСНИК

СВЯТО ГЕРОЇВ

Щороку українська спільнота ЗДА, складаючи в травні поклін героям, протиставить велич чину невістухівству. Клясичну формулу того протиставлення подав Гетьман Богдан в своєму Універсалі: „Ліпше нам за віру святу православну і за цілість отчизни на пляці воєнному од зброї бойовії полягти, ніж у домах своїх, яко невістухи, побитими бути”.

В наші часи лицарство, героїзм, відвага — не в моді: формулою часу стала шахова гра з підступним і хитрим ворогом — московським большевизмом. Мода та проминальна, її відкине життя, бо не політичні шахісти вершать, кінець кінцем, історію, а вершать її нації, що, наперекір веикопростірним плетивам політичних землемірів, в змагові за правду землі своєї, утверджують національне „я”. В цій боротьбі вилонюються герої, для яких батьківщина стає всім, ідея її кличе до великого героїчного чину на славні діла і зобов’язує до боротьби.

Українська визвольна війна ХХ-го століття за державність невіддільна від трьох постатей: С. Петлюри, Е. Коновальця і Т. Чупринки. Вони своїми ділами цементували національні сили навколо ідеалів національної волі і державної незалежності. Діяли три великі мужі в різні часи українського змагу, за різних обставин, а єднала їх одна ідея Незалежної України, добро якої для кожного було понад все.

Непомітно виринув на шпилі національної революції Симон Петлюра. Не вояк і не професійний політик, і не дипломат, він стає головою держави, провідником нації в її боротьбі за незалежність, отаманом українського війська у визвольній війні України. Кажуть, що коли промовляв Отаман, якого всі називали батьком, то своїми промовама він так насажував військо, що воно в битвах довершало чудес з переважаючими силами ворога. Не в красномовності була сила його впливу, а в

тому, що він сам окреслив уже на вигнанні, що „в Українську Державу ми віруємо, Українську Державність ісповідуємо, в її неминучості переконані”.

Мов би відчуваючи наближення трагедії, за кілька місяців перед смертю, С. Петлюра писав: „Кров пролита для цієї великої мети не засихає”. Неупорядкованість політичного життя української еміграції, мабуть, дуже непокоїла Покійного Отамана, коли він того ж року, в рік своєї смерті, заповідав, що: „Великий чин наших лицарів вчить вірності ідеалам і умінню підпорядковуватись. Тільки вірність і слухняність творять передумови успіху національної боротьби”.

Зайво гооврити про те, як чатувала Москва за провідником національної революції, борячись з „петлюрівщиною” в окупованій Україні. Кремлівський дипломат Литвінов згадує, як Сталін висловився про це в час розгорнутого наступу на український націоналізм: „Це Коба сказав з цієї нагоди: Щоб забезпечити собі підтримку мас, треба передусім викінчити провідників... Маси без проводу підуть за ким небудь”. В Кремлі сподівалися, що з смертю Петлюри занепаде і ідеал змагу. Сталося інакше. Кров пролита на паризькому брукові кликала до нових чинів і діл.

Е. Коновалець, співробітник Отамана за часів визвольної війни, оформлює розпорошені сили українського націоналізму в лави ОУН і очолює змаг проти Москви. Всеукраїнськість національного змагу Е. Коновалець вбрав у формулу: „Шлях до Львова лежить через Київ” — і це стає засадою в боротьбі українського націоналізму за державність. Націоналізм, як політична сила, проводить грань між московським царством і Україною не тільки в площині політичній, а і духовій та культурній. Оця відрубність найдошкульніше вдаряє по імперській політиці. Москва робить все, щоб

усунути і другого державного мужа від боротьби. Дипломатія, розвідка, шпигунство, діяли разом, доки в Роттердамі, незадовго перед другою світовою війною відібрано життя Того, хто бачив, що доки не буде самостійної України, доти не буде порядку в Європі.

В час Другої світової війни, коли полчища двох загарбників пересувалися через українські землі, Україна не була обезголовленою. Український націоналізм кидає гасло боротьби з обома загарбниками. Люди з вдачею невістюхів і досі не в силі збагнути того, що в боротьбі тій ішлося про честь нації, про мобілізацію її сил на концепції „хто визволиться сам — той вільний буде, хто визволить когось — в неволю візьме”. На цьому етапі українського змагу за традиціями хмельничан, мазепинців і петлюрівців нація вилонила УПА і УГВР. Легендарний командир УПА, стратег і політик, Т. Чупринка, після закінчення другої світової війни, так характеризує цей етап змагу: „Коли українська національна революція, що принесла волю українському народові в 1918 р., була в 1920 році подавлена ворожою перевагою, а Українська Армія, яка до того діяла одноціло, великими з'єднаннями, немов розпливлась — ворог був переконаний, що вона перестала існувати. А на ділі вийшло не так. Це був тільки момент переорганізування українських революційних сил, коли форми широкої повстанської боротьби замінені іншими формами — підпільно-конспіративними. Це був момент, коли на традиціях повстанської боротьби народились нові організації УВО, ОУН, що протривали цілий важкий час 25-літньої окупації на те, щоб в 1943 році знову ввести в дію широкі повстанські акції — під назвою УПА. Ворог був певний, що Армії Визвольних Змагань знищив, та він грубо помилився. І сьо-

„VISNYK” — „THE HERALD”

Published by Organization for Defense of Four
Freedoms of Ukraine, Inc.

Monthly except July and August when bimonthly.
Second class postage paid at General Post Office,
New York, N. Y.

I. Wowczuk Editor in Chief

Address: P. O. Box 304, Cooper Station,
New York 3, N. Y.

Е. М.

ЛИСТИ ДО ЛЮБЕЗНИХ ЗЕМЛЯКІВ

Кінчалась Друга Світова Війна, ц. т. відбувались останні судороги німецької армії і насувалась на західню Європу — Москва. Насувалась так певно, неблаганно, так роковано, що вже тоді (поч. 1945 р.) надій залишалося дуже мало, хоч рештки логіки й звичайного розсудку пробували ставити якісь контраргументи. На жаль, зовсім теоретичні...

Пригадується розмова з людиною великої ерудиції і ще більшої інтуїції. А розмова відбувалася в тій столиці Середньої Європи, що її, не лише чеські, але й загально-європейські політики та культурознавці називали „серцем Європи”. Страшно було подумати, що й тут, по цих старезних вулицях, серед цих середньовічних будов, на тлі тисячолітньої готики ступатимуть кроки та скреготітимуть кібітки Орди. А, одначе, для уявлення цього потворного образу не потрібно було навіть занадто буйної уяви. Здійснення такого образу було лише питанням часу, який треба було б міряти вже місяцями й тижнями.

Розум, чіпляючись аналогій, підсовував, річ ясна, кінець доби Наполеона і першу інвазію Москви Олександра Першого, що сталася по перемозі союзників (Англії й Прусії!) 18 червня 1815 р. в Бельгії під Ватерлоо. Розум, за своєю натуральною потребою, старався передовсім зрозуміти... На жаль чи на щастя, ми тоді не знали нічого про вже dokonані в Тегерані й Ялті — факти. Але страшне передчуття, безпомилкове прочуття чи прачуття під-

~~~~~
 годні окупант України може знов думати, що з хвилиєю покінчення широких повстанських акцій УПА перестала існувати. Революція подавлена. Та й тим разом він грубо помилився. Бо сьогоднішній момент — це момент тільки переставки сил, це момент переходу з одних форм боротьби в другі”.

На боротьбу проти УПА з лицарем-командиром на чолі Москва кинула спеціально дібрані дивізії НКВД. В нерівному бою біля Білогорщі впав великий муж генерал Т. Чупринка. Змаг в нових формах продовжується, наближаючи час визволення України.

повідало й дорисовувало обриси майбутнього.

Аналогія йшла далі. Приятель казав:

— Ну що ж? Вони опиняться тут, як колись старшинство й вояцтво Олександра І. Може, навіть дійдуть до Парижу. Може й далі... Але Ви, запевне, пам'ятаєте, що сталося 14 грудня р. 1825 на Сенатській Площі в Петербурзі?

— Розуміється, пам'ятаю. Й давно думаю про можливі „декабристські” наслідки цієї війни, які особисто мені видаються безсумнівними. Хоч мушу й Вас запитати, чи пам'ятаєте Ви, чим той ранок 14 грудня скінчивсь?

— Це загально відомо.

— Не зовсім, бо т. зв. широка громада не знає, що вистарчило Миколі Першому (Шевченко влучно називав його „Неудобозабивасмий Тормоз”) подивитися на п. п. революціонерів своїм олов'яним оком і скомандувати: „На коліні, мерзавці!”, — щоб всі (до речі — військові й озброєні!) „революціонери” тими „мерзавцями” себе умлівіч почули і — в більшості — таки стали на коліна...

— Но так. Але ж дата 14 грудня відбилася широкою луною, дала декабристську легенду, створила традицію. Та й не треба забувати, що декабризм на нашій Батьківщині, під проводом нащадків гетьмана Апостола, — одразу ж набрав національного змісту.

— Національного — так, але не державного, принаймні офіційно.

— Хай. Але декабризм був. Зформувався майже в десять літ по Ватерлоо і вибухнув саме в десятку річницю „визволення народів Європи”...

Розмова була незакінчена, хоч, пам'ятаю, говорилося ще про різницю (культурну й інтелектуальну) поміж дворянською верхівкою Росії поч. ХІХ ст. і советським дворянством сучасності. Але потішалось тим, що тепер декабризм буде більш „демократичний”, отже ширший та глибший, низовий.

Прошло приблизно теж десять літ. „Несподівано” скінчився Сталін. Промайнула коротка мистерія з Берією. Не без сигналу зверху, спочатку при допомозі, безумовно замовленої, повісти пурица совлітература І. Еренбурґа, пролунало резоноване цілим закоханим в „Росії” світом слово „відлига”. З'явилася хоч і досить апокрифічна т. зв. промова Хрущова. Сло-

вом „щось таки змінилося”. Вибухнули — стримане в зародку повстання в Польщі і криво задушене — в Угорщині. Так само, як перед століттям.

„Щось змінилося”... „Відлига”... Декабризм в советськiм виданні?

„Відлига” — весни не принесла. Історично-традиційний всеросійський мороз охопив знову ССРСР з половиною Європи включно. Охопив, і тими „замороженими формами” переконув про свою стабільність, міць, потужність і непереможність. Підсвідомо спраглий „стабільности” т. зв. Захід бере (чи удає, що бере?) ту заморожену поверхню за дійсність. А світова соврекліа робить відповідну музику — невиспущає й систематично.

В дійсності советська поверхня, розуміється, лише досить тонкий шар льоду, за яким навіть неозброєне око бачить далекі від стабільности явища й процеси. І тут треба ствердити, що „декабризм”, розуміється, дуже своєрідний, в особливій советській редакції, — на теренах ССРСР є, триває, ферментує. Часом — позірно зникає, ховається від світла денного, зміється поміж явними перешкодами і знов несподівано виникає.

Річ природня, „декабризм” той наочніше проявляється передовсім у „всестолічній” Москві, де є для того відповідні умовини. Але він проявляється і по більших містах т. зв. республік, проявляється лише як блідий відбиток процесів, що нуртують в глибинах і низах. І можна тут додати й підкреслити, що, коли в Москві, в оточенні советського боярства й дворянства, „декабризм” галасливо проявляється захопленням бугі-вугі, „абстрактним мистецтвом”, босяцьким жаргоном та специфічним хуліганством „стіляг” з золотої молоді совдворянських синків, то на теренах поневолених Москвою народів, прориваючись, час до часу, якоюсь літературною несподіванкою, проявляється він, переважно, значущим і зловіщим мовчанням, за яким криється напружена праця думки напівзадушеної національної особовости.

Видавництво просить надсилати передплату на місячник „Вісник” на 1959 рік. — Умови передплати: на рік — \$ 5.00, на півроку — \$ 2.75. — В продажі число коштує 50 центів.

Адміністрація Вісника

ки, упущення в боротьбі з порушенням суспільного ладу. Отже, не окремі особи є порушниками, а порушення набирає загального характеру і загрожує цілій системі.

Такий стан, очевидно, розуміють законодавці, вказуючи, що в дотеперішніх міроприємствах для побороення порушень не використувалося сили впливу суспільства проти порушників. Простіше кажучи, влада бачить, що вся система (яку, як знаємо, ніяк не можна назвати поблажливою) не справляється з порушеннями, занепокоєна тим, що суспільство сприймає їх байдуже. Ота загальна байдужість як форма спротиву чи загальної опозиції, найшла відображення в літературі. В журналі „Вітчизна” за лютий 1959 р. в розділі „Нариси наших днів” подано такий малюнок байдужості. В колхоз приїздить тридцятитисячник П. В. Катренко. Після закінчення с. г. інституту він працює науковцем і, за наказом партії, виїздить на село, щоб стати управителем колхозу. В колхоз його привозить секретар райпаркому.

„Представив мене секретар бригадирам: „От, товариші, вам Петро Васильович Катренко, тридцятитисячник, на голову колхозу рекомендуємо”. Потім поганив їх за містки розібрані, за те, що працювати не хочуть, та й пішов у район... Стою я і бачу: оглядають мене бригадири, як якесь чудо заморське, посміхаються нишком. Лише тоді зрозумів я помилку свою. Адже в колхоз іхав, не на кафедру. А на мене — капелюх велюровий, макінтош, костюм гарний, черевики модельні. Уявляєш, що вони тоді про мене подумали?!

Але стій, не стій, а робити щось треба. „Щож, товариші, давайте на ферми подивимось”. — „Давайте”. Ведуть вони мене і все намагаються туди, де грязюки більше. Плакали мої модельні, та й макінтош разом з ними! Але нічого, йду, сухеньких стежечок не шукаю.

Зайшли я на свиноферму. Виск — аж у вухах лящить. — „Ви що, — питаю — не годусте їх? — Годуємо. — А чого ж вони у вас так галасують? — Бо пайок такий, як німці в таборах полоненим давали.

Далі йдемо. В кінці — кнур, високими дошками відгороджений. Хотів я дверцята відкрити, так мене за руку вхопили:

— Ви що ж уже на світі нажилися? Та він же, як вовк від голоду лютий! Ми до нього свиней і то на в'язках спускаємо. Ну-ну!

Обійшли ми отак все: і свинарню і корівник, і стайні. Вийшов я, мов прибитий. І приголомшила мене не стільки запущеність та бідність, не стільки те, що корови в гної аж по роги і ребра, як обручі стирчать, що коні до стійл попідв'язувані, аби не попадали, що кожну свиню крізь гребінець протягнути можна, —

не стільки це, скільки ота байдужість (підкр. ред.), що була на обличчях моїх провожатих”.

Про збайдужіння говорить і „Комсомольська правда” за 8 січня ц. р., пишучи, що „в колхозах немає такого комсомольця, який би прямо заявив: „Мені, комсомольцеві, соромно сидіти за один стіл з неробами” (Мова йде про масове святкування храмових свят). А з того неробства на селі витворився такий стан, що „фактично за виробництвом зерна наша країна довгий період (до 1958 р. — Ред.) була на рівневі, який мала дореволюційна Росія”. (З промови Хрущова на пленумі ЦК 1958 р.). Так борячись за владу з антипартійною групою, Хрущов, проговорившись, подав справжній стан в сільському господарстві. А він від байдужості і спротиву національного селянства, що з ними не дає ради влада. Стан той характеристичний не тільки для села, а для цілого укладу.

З якогось часу советська преса в статтях на „теоретичні теми” головну увагу приділяє пережиткам капіталізму. Цю проблему наголосив і 21-й з'їзд, в міті про розгорнуту будову комуністичного суспільства. Соціалізм побудували і в комунізм стрибати зібрались, а тут тобі, як пишуть „Ізвестія” з 15-го березня ц. р., населення „в обіймах капіталістичної ідеології перебуває”. Біда! Сорок років соціалістичне буття визначало соціалістичну свідомість і виявилось, що не визначило. Як пишуть „Ізвестія”, „на свідомість советських людей виявляє вплив буржуазна ідеологія, імпортована з капіталістичних країн”. Очевидно не в імпорті діло, а в тому, що за 40 років соціалізму не вдалося змінити національної людини, переробити її на московський копил. „Ізвестія” стверджують, що та людина не зацікавлена долати недоліки на виробництві. На те і придумано дружини, щоб при допомозі їх перемогти байдужість, борючись з антисуспільними проявами.

Тому то постановою зобов'язує адміністративно-політичний апарат спертись на дружини і взятися суворіше за охорону суспільного ладу в колхозах, на підприємствах, в навчальних закладах і в установах. Установам міністерства внутрішніх справ (прокуратурі, судові, юстиції) указано „посилити боротьбу з антисуспільними проявами”. Як? Вони мають опі-

Н. К.

ГРА В КУРДИСТАН

Коли большевики зашухували вчорашніх союзників в Берліні, на сторінках „Вісника” було висловлене припущення, що берлінський

куватися працею дружин, керувати ними і разом з ними охороняти імперську систему від антисуспільних елементів. Уряд наказує практикувати проти порушників суспільного ладу відкриті суди непосредньо на підприємствах, совхозах, колхозах, навчальних закладах і в установах, висуваючи суспільних обвинувачів.

Впроваджуючи громадські суди для боротьби з порушниками суспільного ладу, влада стверджує свою безсилість чи неспроможність при допомозі існуючих законів утримати той лад. Бо ж для чого тобі оті дружини, дібрані з „передових”, штаби, за діяльністю яких наглядає і кермує міністерство внутрішніх справ. В західньому світі таке не до подумання, а в ССРСР, що є спадкоємцем царської Росії, — то річ звичайна, оперта на історичних традиціях. Дружинники будуть слідкувати за кожним і при потребі зженуть сходи, які проголосять вирок наміченому порушникові. Невідомо за які провини має судити такий „дружинний суд”. Тому то і завдання отих нових гицелів окреслено загальною: „охорона суспільного ладу, боротьба з хуліганством, а також участь в переведенні роз’яснювальної праці серед населення щодо виконання правил соціалістичного співжиття”. В ці рямці можна вкласти все і тлумачити їх, як завгодно. А, спираючись на збори колективу, — влада буде вести боротьбу з „антисуспільними „елементами”. Так було за Миколи, так є і за Хрущова.

За свого панування большевики нераз застосовували для боротьби з протімперськими силами подібне. Коли органи влади не давали ради, — тоді покликалися на допомогу їм „комбеди” і різні товариства, творені і кермовані інструкціями з Москви. Дружини — це допоміжна сітка для нагляду за суспільством, яке не вкладається в норми „соціалізму”, ідеал якого передбачав ще Ф. Достоевський в „Бесах”: „Всі раби і в рабстві рівні”. Як чорносотенні дружини не врятували захитаної імперії, так не врятує її й большевицьке чорносотенство.

вузол може бути тільки прикриттям для наступу на Сході. Останні події в Іраку, як і розправи в Тибеті, говорять, що центр напруги таки на Сході, зокрема, на Середньому Сході. За історичною московською традицією, большевики опановують Ірак знутри, на політичній мові Кремля це зветься визволенням. Під керівництвом московських фахівців (хто зна чи не на чолі з Серовим) комуністами обсаджуються провідні становища. Всі знають, що комуністична партія в Іраку — то філія московського ЦК, а проте говориться про світовий комунізм. Вже зроблено чимало, виглядає, що й Касем не править, а ним правлять.

За останнім повідомленням, натиск ведеться на опанування командних становищ в армії, а „народ”, за вказівками московських фахівців, судить кадрових старшин англійської школи за зраду і змову, а на вулицях Багдаду юрби демонструють за мир. Цікава і повчальна деталь. Учасники маскаради „за мир” носили голубів і мотузи, на яких мають бути повішені зрадники. Мир з повішенням — це типове традиційне для московського царства, для імперії Романових, воно типове і для ленінізму, сталінізму і нинішнього хрущовізму, за стратегією яких в Іракові готується пляцдарм розгорнутої московської агресії на Сході. Недавно туди перевезено кілька сотень, а може й тисяч вишколених курдів. Виглядає, що Москва вирішила заграти на визволенні Курдистану, територія якого входить до складу Туреччини, Ірану і Сирії, частково Іраку. Населяють її курди, частина яких, (біля 50 тисяч), живе в Советському Азербайджані і Вірменії.

Творячи з кочових курдів Курдистан, Кремль уступить лише невеликий клаптик загарбаної території, щоб відвоювати в Турції і в Ірану цілі області, заселені курдами. Плян цей задумано ще після 1946 р., зараз після невдалої спроби окупувати („визволити”) іранський Азербайджан. Нині курдів концентрують в Іракові, а як все буде підготовлено, то скличуть делегатів від всіх країн, де вони живуть і проголоситься незалежний соціалістичний Курдистан, ще одну республіку, обсажену московськими військами. Так плянується створити ще один вузол політичної напруги, ставлячи під загрозу Туреччину і Іран. І хто-зна чи новий „визвольний” заскок Москва не плянує здійснити під час переговорів про Берлін.

А. Орликовський

СХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКІ КОРДОНИ ТА МИРОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

В двох останніх числах „Вісника” обговорювано питання перегляду українських кордонів, яке може бути дискусійне при спробі унормувати території країн Східної Європи.

У цій статті дозволимо собі зупинитися на цілості проблеми кордонів центрально-східної Європи, отже, країн суміжних з Україною в просторі її західних сусідів.

Дивлячись на сучасну східно-європейську мапу, з певністю можна припускати, що уряд Західної Німеччини не відступить від своїх домагань про ревізію кордонів з сучасною Чехословаччиною, Польщею та Советським Союзом, бо цим трьом державам нині належить велика частина колишніх німецьких земель: Судети, Шлезьк і Поморя та східна Прусія — польське Помазуря та північна частина Калінінградської області в межах (РСФСР). Ясно, що за таких домагань територіальних змін західно-німецького уряду до трьох своїх сусідів конференція перетвориться в загальну дискусію і дипломатичну війну за кожний клаптик нині польської чи чеської землі. Врешті, коли б навіть дійшло до згоди, тобто до формального підписання акту, за яким Західня Німеччина мусіла б погодитися на остаточну втрату Судетів, Данціга, Кляйпеди, майже усього західного Поморя, Горішнього Шлезька, дістаючи лише Долішний Шлезьк, порт Щецін (Штеттін) та може частину Поодря, то мир такої Німеччини із Польщею та Чехословаччиною, зладжений при скреготі зубів, був би основним актом до зрівнювання його при найближчій вигідній ситуації для німців. Інакше кажучи, т. зв. акт замирення Бонну з східно-центральною Європою був би лише тимчасовим актом без будь-якої більшої вартості-тивності.

***

Дещо інакше виглядає справа замирення з комуністичним урядом Східної Німеччини, якою опікується Москва. Ця частина Німеччини буде усе сприсмливіша державам на сході, а її ревізіонізм не буде ніколи в такій гостроті представлений на мировій конференції, як західно-німецький. З Німеччиною Ульбріхта легко буде погодитись, як Варшаві, Празі так і Москві, яка і гадки не має про об'єднання Німеччини, а змагає до того, щоб підписавши мир з Німеччиною Ульбріхта, закріпити нинішній стан в Європі, юридично закріпити сучасні кордони Польщі, Чехії, Мадящини і СССР.

Як подають німецькі, австрійські, польські та чеські часописи, зараз між східним Берліном, Прагою та Варшавою, за участю Москви ведуться підготовчі переговори, які мають до часу скликання конференції поладити найважливіші спірні питання, в цьому особливо територіальні.

Домагання Східної Німеччини по лінії територіальних змін, тобто східних границь покищо дуже незначні. Східній Берлін висунув претенсії до порту Штет-

тіна нині польського Щеціна, який за своїм природним (географічним) положенням є головним портом цілої Східної Німеччини та особливо великої промисловості Берліна та його околиць.

Із Штеттіном також є зв'язана уся течія р. Одри від Штеттіна. Східно-німецький уряд хоче мати у своєму володінні ще й оцей магістральний річковий шлях та порт Штеттін.

Ясно, що сучасна Польща позбавлена Штеттіна зазнає великої торговельно-морської втрати, бо зараз Штеттін є важливішим портом для польської транс-океанічної лучби, як Гданськ, або Гдиня. Та втрата Штеттіна для Польщі не була б чимсь катастрофальним в польській господарці (торгівлі та промисловості) й цю втрату можна б легко покрити (на що і заноситься) приєднанням до Польщі східно-пруського порту Кенігсберга, нині советського Калінінграду. Цей советський порт властиво є територіально зовсім не природно приналежний Російській ССР, бо РСФСР від цього порту та цілої східної Прусії (нині калінінградської області) ділить великий простір Білорусі та Литви. Отже, існування малої російської зазублини чи клина поза межами РСФСР є аномалією, яку скоріше чи пізніше треба буде зліквідувати. Можна припускати, що на найближчій конференції з Німеччиною прийде саме до остаточного знесення російської області в колишній східній Прусії та до розділення цієї області на дві частини: порт Кенігсберг із південним заміненням по р. Прегель (Преголу) відійде до Польщі (за Штеттін) та решта території на північ від р. Прегона буде включена до сусідньої Литовської ССР, як дарунок Москви Советській Литві можливо в 20-тиліття її „возз'єднання” з СССР.

До речі треба пригадати, що східня частина східної Прусії, колишні округи Інстербурга, Тильзита та Гумбіннена, тому 200-300 літ, ще носили офіційну назву „Малої Литви” (Кляйн Літауен) помімо того, що ці терени належали до Пруської імперії. На цих просторах тому 200-300 літ литовці становили ще майже половину, якщо не більшість місцевої людности та були залишкою прастарого литовського племені цієї території.

Отже приєднання до Литви південного Поніманья із Тильжою Інстербургом (по лит. Ісрутом) та Гумбінненом (по лит. Губінасом) мало б історично-етнічні підстави, як має їх і приєднання до Польщі колишнього польського Долішнього Шлезька з Вроцлавом чи Легніцею. Невелике територіальне пересунення Польщі в районі Щеціна (Штеттіна) буде і в інтересах Москви, яка тоді зможе великодушно стати багатим хазяїном, який на скривдження поляків німцями відступив би в дарі „свій власний” кусник землі порт Калінінград (Кенігсберг) та Литві її прастару (західню) Малу Литву, яку литовцям навіть максималістично наставленим й не снилося колись відібрати від німецького Райху. А дарувати награвоване в Мо-

скві уміють, на це вказував ще Шевченко в поемі „Кавказ”.

Оце були б чи не всі територіяльні проблеми, які мали б місце на конференції східньо-центральної Європи із Східньою Німеччиною.

**
*

Поза німецько-польськими та німецько-советськими територіяльними претенсіями ще можуть виникнути німецько-чеські та навіть польсько-чеські територіяльні спори. Одначе зразу треба підкреслити, що територіяльні спори німців з чехами за приналежність Судетів чи спори чехів з поляками за польський клин в чеській території т. зв. Клоцький район (Кладко із курортом Кудова) це абсолютно більш теоретичні спори без будьяких основ для більших конфліктів.

У першому випадку ясно, що Ульбрихт не буде домагатися прилучення до своєї держави судетського краю, бо приналежність його до Чехії є не лише історичною, економічною, географічною, але нині вже й етнічно перерішеною справою, бо як на польському Шлезьку, чи Поморі так в Судетах німців нині нема. Якщо може бути мова про судетську територію, то лише в площині переселення туди німців-добровольців, які опустили Судети після 1945 року та хотіли б нині туди повернутися, будучи на даліше лояльними громадянами чеської держави, вирішуючися будь-коли стати знову зряддям німецького ревізіонізму. Щодо польсько-чеського кордону та він міг би бути змінений в районі Клоцка лише для повного заокруглення чеської території на півночі до її абсолютних географічно природніх кордонів. В заміну за це Польща могла б евентуально дістати частину Заользя чи частину словацького Спіша, Орави та Яворини, де польська людність становить навіть поважний відсоток.

От і всі територіяльні питання, які могли б постати на конференції відносно кордонів східньої Німеччини з її східними сусідами: ЧСР, Польщею та ССРСР, який став сусідом нині лише через приєднання частини східньо-прусської території, яка до 1945 року на протязі 700-800 років належала Прусії.

Як бачимо, територіяльне унормування з комуністичною Німеччиною далеко легше, менше скомпліковане і для східніх сусідів Німеччини більш сприймливие. Для чехів, поляків, а навіть мадярів чи українців Німеччина з кордонами на р. Нісі та р. Одрі й в Судетах, це держава, зведена до ранги держави, як Швеція, Іспанія чи Вельгія і Голяндія, які існують без будьяких домагань на сусідній території сумежних держав і саме таку Німеччину бажає собі мати Москва і залежні від неї східньо-європейські держави.

Ясно, що такий стан ідилічного спокою можливий в Центральній Європі лише доти, доки над усєю Східньою Європою панує Москва, яка своєю силою не допустить до будь якої німецької експансії чи до інтервенції збоку Німеччини на її східню частину та даліше на схід і яка ніколи мабуть не схоче погодитися на ці територіяльні втрати, які прийме на себе в очах Вонну квіслінгівська східня Німеччина. Хіба, що вдалось би Москві при допоміг східньо-німецьких та росій-

ських дивізій, визволити ще й Західню Німеччину та піддати її під покров диктатора Ульбрихта.

**
*

Тепер хочемо ще згадати коротко про ревізіоністичні питання самої центральної Європи в дальшому суцідстві від німецького Райху, що вони можуть теж бути темою вище згаданої конференції. Тут треба мати на думці країни придунайського басейну: Австрію, Чехо-Словацьчину, Мадярщину та Румунію.

Сучасне територіяльне оформлення вищезгаданих держав майже зовсім покривається з станом після першої світової війни, тобто з трактатами в Санжермен та Тріанон з 1919 р.

Між двома світовими війнами (1919-1939) існував в наддунайському просторі сильний мадярський ревізіонізм у відношенні до Чехо-Словако-Карпато-Української Республіки та Румунії й частини Югославії, в яких то державах проживало від 2.000.000 до 500.000 душ мадярської людности. Це дійсно була поважна національно-ревізіоністична проблема, бо оформлена 1919 року Мадярщина, яка визволилася з-під Австрії зазнала великого територіяльного покривдження. Тоді зведено Мадярщину з 24 до 9-ти мільйонної держави. Її коштом зросла особливо Румунія і Чехословацьчина, яким надано значні мадярські простори. Відомий в Європі віденський арбітраж з листопада 1938 року та замирення з Румунією 1941 були актами направи несправедливости, яку зазнала Мадярщина в 1919-20 рр. Одначе після другої світової війни мадярський нарід зазнав ще більшої кривди, як було в пам'ятних 1919-20 роках. Мадярщина була примушена, як гітлерівський союзник, знову звзитися до кордонів з 1919 року та обставинами нової ситуації, побідні над нею держави, особливо Чехословацьчина, примусили мадярів опустити південну придунайську Словацьчину із т. зв. житним островом. Лише дуже мала кількість мадярської людности (коло 100.000 душ) живе ще нині у всій Чехословацьчині. Етнічні землі мадярів стали в переважній кількості словацькими, якими до речі й були в X-XII стол.

Після повстання в Мадярщині проти московської окупації три роки тому, зліквідовано велику мадярську меншину, коло 1.500.000 душ в Румунії, де вони жили (Семигород) коло 1000 років, маючи в червоній Румунії від 1946 року навіть автономний мадярсько-шеклерський район. За прихильність румунських та словацьких мадярів до мадярських повстанців проти Москви, Прага та Букарешт карно зліквідували майже до решти мадярські меншини в своїх державах. Таким чином, нині мадярське національне питання лише зводиться до границі мадярської держави-республіки.

З цієї причини претенсії мадярів до Семигороду, Чехословацьчини та ССРСР (Радянської України) в просторі південного Закарпаття не будуть мати значення. З цього приводу в придунайському басейні границі держав, які існують нині та які є вислідом мирової конференції в Сен-Жермен, Тріанон із 1919 р. та в Парижі з 1946 р. й окремих ССРСР із Чехословацьчиною

й Румунією в Москві 1941 і 1946 рр. залишаться мабуть без будь-яких змін.

Якщо може бути якась територіяльна мала коректива, то хіба на румунському кордоні, в просторі розмежування з Україною на відтинку Мармарощини, де важлива закарпатська залізнична магістраль проходить поперх 30 км через румунську територію в околиці м. Сигота Мармароського. Щоби не було складності в пересуванні транспортів, можливо, що цей відтинок залізниці з поближкими родовищами манганової руди коло Вишева на решті української етнічної мармароської території, припаде УССР. В заміну за це Румунія, мабуть, дістане лише щось з простору Бесарабії. Можна поставити питання, а що ж буде із територією усїєї Молдавської ССР, три чверти якої є простором колишньої бесарабської губернії, яка між 1918, а 1940 роками становила інтегральну частину Румунського Королівства. Дійсно серйозне питання. Кожний знає, що Молдавська ССР є ніби окрема від Румунії та України національна одиниця, частина румунської Молдавії, з якої викресно Московю ще в минулому столітті простір між Дністром та Прутом, та наданій окрему назву Басарабії. Її приєднано до Росії, як стратегічно важливу для неї територію в придунайському та чорноморському басейні. 1941 р. Басарабію розрізано на три частини. Північну й південну її невеличкі частини, як українські, приєднано до Радянської України, а середуцу з переважаючою кількістю молдавсько-румунської народности перетворено в Молдавську ССР, в якій, до речі, нині молдавани становлять якихось 65% усього населення, бо решта це болгарсько-українсько-жидівсько-московські поселення. Останні — це головно міський адміністративний елемент, а жиди — стародавній купецький прошарок країни.

Проте совєтська Молдавія таки є молдавською і абсолютно тяжить до основного свого материка — до румунської Молдавії — Яс, а через неї до Румунії. Тяжко собі уявити, щоб Румунія, якою опікується Москва, зважилась домагатися на конференції приєднання Молдавської ССР до Румунії. А добровільно Москва ледве чи схоче віддати Радянську Молдавію Румунії, коли невідоме ще майбутнє Румунії, яка в своєму наставленні залишається румунською і протиросійською. З цієї причини Москва не буде поспішати робити міжнародно-правний крок у питанні зречення прав до молдавської частини Басарабії, яка властиво має подвійну роллю для ССР:

1) є стратегічною базою Росії в придунайщині та

2) відіграє ту саму роллю на півдні ССР, що совєтська Карелія мала на півночі до часу існування її статусу всесоюзної республіки, подібно як Молдавська ССР.

Коли Молдавській ССР не вдасться сповнити ролі „емансипатора” для решти Румунії, щоб після „визволення” усїєї сателітної Румунії включити її до імперії ССР уже під спільною назвою для обох румунських територій Румунської ССР, Молдавія напевно поділить долю Карелії, тобто стане Молдавською Автономною ССР при Українській ССР, подібно, як

С. КИЛИМНИК

МОСКОВСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 1659 Р.

(Закінчення з попереднього числа)

У відповідь на всі доноси від Пушкаря, — Москва вислала до Виговського Івана Опухтіна, а потім Петра Скуратова з заборонаю гетьману розправлятися з своїми противниками та закликати татар. Гетьман Виговський вислухав царську грамоту й сказав Петру Скуратову:

... „Усе це нічого, грамотами Пушкаря не зупинити, взяти було його та голову відсікти, або прислати у військо Запорізьке. Я до великого государя писав багато раз, щоб Пушкаря наказав усмирити до Великодня, а коли не зволив його усмирити, — і я сам з ним управляюсь; можна було його до цього часу усмирити, так би православні християни були цілі, котрих він побив; я терпів, ждав царського указу, а то би ще зимою Пушкаря смирив мечем та вогнем. Я і булави брати не хотів, хотів жити в спокої. Окольнічий Богдан Матвійович Хітрово хотів узяти Пушкаря й привезти до мене, але не тільки не привіз, а ще більшу йому повадку зробив, — дав йому соболів та й відпустив; а до Барабаша нічого писати, — Барабаш тепер з Пушкарем. Ми присягали великому государю на тому, щоб прав наших не порушати, а за нашими правилами не можна полковнику й нікому давати гра-

Карельська АССР існує від двох років при РСФСР на подобиє Татарії та Башкірії.

Треба не забувати, що попри вище згадану місію Молдавії у відношенні до Румунії, процес русифікації, який іде вже від 1945 року. На цю тему „Вісник” містив був окремо спеціальну статтю 1957 року в місяці квітні.

У противагу до Молдавської ССР, як частини ССР стоїть питання української Пряшівщини, яка зараз є об'єктом остаточної національної кристалізації по українській лінії. На цю тему автор теж докладніше зупинявся на сторінках „Вісника”, та тут слід додати, що поки Прага стоїть вірно при Москві, доти Росія не посягне по Пряшівщину, бо приєднувати Пряшів до України це — витворювати собі ворожість чехів та особливо словаків, на яких Москва покладає певні надії, як на придунайську націю в серці Європи під ворітьми Відня. Одначе у випадку будь-якого ворожого спротиву чи наставлення Праги, а особливо Братислави у відношенні до Москви, напевно прийшла б як кара, парцеляція ЧСР на Чехію і Словаччину, при чому остання втратила б українську Пряшівщину, коло 5.000 кв. км із 200.000 душ людности.

Ось так приблизно виглядають сучасні ревізійні проблеми середуцо-східньої Європи, які подаємо порядком обговорення.

мот, крім гетьмана; всім управляє один гетьман, а ви зробили всіх гетьманами, дали Пушкарю й Барабашу грамоти, і від тих грамот бунти почались. (Соловьев, История России, т. XI, стор. 22-23).

На Україні настала велика „рознь”: одні за Виговським, другі за Пушкарем. Україна, власне, поділилась Дніпром на ліву й праву сторону. На Лівобережжі була сильніша пропаганда Москви, більше було агентів, більше підкуплених-яничарів, а тому й насаджено воєвод. На Правобережжі козаки говорили: „Пушкар хоче, щоб бути царським воєводам, але у нас цього ніколи не буде”.

Боротьба з Пушкарем та Барабашем

Коли попереду Пушкар розбив вислані проти нього загони полковника Богдана та Івана Сербина з сербами, то Виговський вирішив остаточно припинити бунти й непокірність Полтавського полковника та запорозького кошового Якова Барабаша — покликав татар. 14 травня полковник Пушкар та Барабаш написали Виговському, що каються, просили їм простити та просили відіслати Орду. 17 травня гетьман виступив з-під Голтви до Полтави й зупинився в десяти верствах перед Полтавою. Царський посол взяв на себе обов'язок помирити. Умовив Виговського запрягти, що не буде карати Пушкаря й Барабаша, а ці останні мусіли з'явитись до Виговського. Пушкар і погодився, але його не пустили козаки з Барабашем. А вночі на 1-ше червня Пушкар з Барабашем та Довгалем напали на обоз Виговського, вибили його з позицій, захопили гармату, скарби гетьманські й пожитки козацькі. На ранок Виговський вдарив на Пушкаря та Барабаша, витиснув їх з обозу. Пушкар був убитий, а Барабаш з невеликою кількістю козаків утік.

З Полтави вийшли з покійністю до гетьмана Виговського ігумен, священники, козаки й міщани, благали не мститися їм...

Не встиг ще Виговський повернутися до Чигирину, як на дорозі одержав сумну вістку від гінця: Москва вже прислала воєводу до Білої Церкви, нікого не питаючись, самовільно... Виговський сказав Скуратову:

...„Воєводи приїхали знову бунти заводити... пиши, Андрію Васильовичу, та сам бережись!” На відповідь Скуратову, що, мовляв, ти сам писав царю присилати воєвод, Виговський відповів:

„Що я пишу в. г. над тим у Москві сміються; ніколи я не писав про те, щоб у Білій Церкві воєводи бути; як воєвода приїхав, так і поїде: нічого я йому давати не велью; государеві воєводи повинні приїжджати до мене й уже від мене в городи їхати, а то я нічого не відаю, а вони в городи найжджають. У Києві государеві люди по сю пору з черкасами безперестанно б'ються. Тепер я з самовольниками сам управився, государеві воєводи й ратні люди мені більше непотрібні, вони лише бунти начнуть. Которий злодій у нас що зробить і втече до українних городів, то воєводи його нам не видають: так і я тих злодіїв, які прибіжать до мене з государевих городів, віддавати не хочу. З Пушкарем на бою государеві люди були, мої німці у них і барабан взяли. Цар мене тішив грамотами й по сю пору нарочно зволикав. У короля польського на було добре: прийдуть до нього, скажуть, що потрібно, — і указ одразу. Вам потрібен такий гетьман, щоб взявши за чуб водить...” (Соловьев, История России, том XI, стр. 26-27).

Під час розмови гетьмана Виговського з Скуратовим гетьман іще раз повторив:

...„А від воєвод бунти почнуться; а царські ратні люди мені були потрібні в той час, щоб у війську було славно, а мені честь”.

Полковник Іван Богун, що їхав позаду гетьмана, чув цю розмову й закричав:

...„Нам воєводи непотрібні; жінок наших та дітей приїхали переписувати...” А звернувшись до Скуратова сказав: „Ти до нас воєводою в Чигирин ідеш, нездоров від нас вийдеш!”... (Там же).

Приїхавши до Чигирину, гетьман негайно написав до царя:

...„Усі бунти придушені, тому військо, прислане з князем Ромодановским, більше не потрібно, й Орда відпущена”. Тут же заніс і скаргу на боярина Шереметьєва: „Боярин Василь Борисович Шереметьєв, що приїхав до Києва, з нами не порадившись і не побачившись, многі нові справи починає, казни бозна якої вимагає, та воєвод, без поради з нами, в городи посилає, на що чи має він указ в. ц. в. — не знаєм. Чолом б'ємо, щоб в. ц. в. наказав йому від цього утриматись; він і в Білій Росії робить те ж з християнами, козаків в. ц. в. в остуду учинив, сам будучи виновен”. (Там же, 26 стор.).

Москва, знаючи всі справи гетьмана, у відповідь на листа заспокоює Виговського, а цар писав, що йому відомо, що польський король пише гарні листи в Україну, щоб заманити під свою руку та що Шереметьєв та Ромодановский на гетьмана вислані з військом... Тому треба всіх заспокоювати й переконувати, що найкраще під „царською рукою”. З цієї грамотою цар прислав піддячого Якова Порто-

моина, який заспокоював Виговського обіцянками та милістю царя. На все те й на царську грамоту Виговський сказав піддячому Якову Портомоину:

...„Ратні люди Ромодановского людей б'ють і всякий розор чинять; причім князь Ромодановский (своєвольників) свавільників Барабаша та Лукаша й інших многих Черкас до себе в полк прийняв. І я, не дожидаючись того, щоб на мене государеві ратні люди прийшли війною, йду за Дніпро сам з військом Запорозьким і Татарами відшукувати цих свавільників, і коли государеві ратні люди стануть їх захищати, або будуть якийсь задор в черкаських городах робити, то я мовчати не буду, а до Києва пошлю брата свого Данила з військом і з татарами, щоб боярина й воеводу вислати геть; город, який по указу ц. в. в Києві побудований, зруйнувати й розкидати, а коли воевода не вийде, то його в Києві осадити...” (Там же, стор. 27).

Після цих розмов Виговський наказав взяти Портомоина під варту, а сам 11-го серпня виступив з Чигирина.

Ще в березні князь Шаховской писав з Варшави царю, що польський король покладає велику надію на козаків; і що коли козаки з'єднаються з Польщею, то миру з королем не буде й добра не буде... Польський посол Беневський клопотав і за Хмельницького й за Виговського, щоб на вигідних умовах Україна таки приєдналася би до Польщі знову... Виговський був дуже обережний в розмовах з королем та з польськими послами, домагався лише одного, щоб був мир, щоб йому, Виговському, справитися з внутрішніми ворогами-зрадниками, а тому хитрив і з царем... Коли ж гетьман, всупереч наказу царя, зробив і закінчив полтавський похід, та коли в Україну з'явилися численні воеводи та московське військо, — далі хитрити з царем вже не було як. За словами Беневського, гетьман послав львовського громадянина Грека Теодосія Томкевича до польського короля з згодою „вірнопідданства”, а потім до шведського короля з пропозицією заключити мир з Польщею...

В останніх числах серпня з'їхалися Виговський з Беневським у Гадячі й 6-го вересня було підписано Гадяцьку умову.

Гадяцька умова, що гарантувала Наддніпрянській Україні автономію була далека від державницьких завдань гетьмана. Тимчасово забезпечуючи мир з заходом, вона давала змогу розірвати з Москвою.

Наладновавши союз на заході, півдні й півночі, гетьман Виговський вважав, що час настав остаточно розірвати з Москвою. Особливим маніфестом повідомив гетьман усі держави Європи про розрив з Москвою:

„Ми, все Військо Запорозьке, заявляємо й свідчимо перед Богом і всім світом цією нашою невинною й чистою маніфестацією, що великі війни, ведені з Польщею, не мали іншої мети, як оборону святої Церкви й прадідної свободи, якої любов'ю ми держимося... Приватні наші справи, порівнюючи до прилюдних і Божих, держали ми завжди далеко... І тому союзів, укладених з татарами, з королевою Шведською, а згодом з найяснішим королем Густавом, ми завжди дотримувались, заховували їх непорушними й додержували їм вірності. Навіть Польщі не дали ми ніколи причини порушити пакти... І не з іншої причини прийняли ми протекторат великого князя московського, як тільки, щоб нашу свободу, здобуту за Божою допомогою й освячену проливом крові, могли зберегти, а після смерті передати нашим нащадкам. Але цар не виправдав надій України, не давав їй допомоги проти ворогів, умовлявся з Польщею про поневолення козаків, наказав ставити фортецю в Києві, щоб держати нарід в ярмі; царські воеводи відмовляли гетьманові почесей, підтримували бунти, нищили край, фальшиво інформували царя про події в Україні. Та зрада підступної Москви слідна в усьому: вона готує нам ярмо — насамперед домашньою громадянською війною, тобто нашою власною зброею, без ніякої нашої вини. Все те ми виявили для нашої невинності, а тепер примушені підняти законну оборону та вдатися до сусідів з проханням про допомогу для своєї свободи. Не в нас лежить причина війни, що розгорілася...”

Війна

Жорстоке й ганебне поведіння московських воевод та ратних людей в Україні український народ неспроможний був далі терпіти. А Москва все більше й більше, не питаючись гетьмана, надсилала воевод та ратних людей. Але гетьман Виговський, хоч і забезпечив Україну більш-менш надійними союзами, намагався утримувати дипломатичні стосунки з Москвою, щоб краще підготуватись і вірніше вдарити на Москву та діждатись приходу кримських татар. Москва через свою численну агентуру знала, що діється в Україні. Боротьба з московською займанщиною почалася іще з серпня 1658 р. Насильства, грабунки, вбивства, зневаги та образи з боку Москви — неспроможний був виносити український народ. Війська Шереметьєва цілком знищили разом з людьми містечка Баришполь, Гоголево, Світильно

та безліч інших. Москва відряджає для підкорення України 150.000 армію добірного війська під команду Трубецького.

Війна з Москвою почалась у половині серпня 1658 року. Виговський мав, крім козацьких сил, ще наємні війська, значне військо татарське під команду Карач-бея та невеличкий загін польського війська. Гетьман своє військо поділив на дві частини-армії: один корпус, у складі 5 полків, близько 20.000 війська, під команду полковника Данила Виговського, був направлений під Київ, щоб вигнати відтіля московську залогу з воеводами. З Київським полковником Павлом Яненко-Хмельницьким було домовлено, що він виступить проти московської залогі, коли підійдуть війська Данила Виговського. Так було й зроблено. Але московський воевода Шереметьєв дізнався від своїх агентів раніш про ці справи й 2-3 вересня напав на українське військо й розбив його.

Гетьман Виговський з головними козацькими силами й з татарами пішов на Лівобережжя до московських кордонів, де зібрались головні московські сили під команду князя Ромодановського. Одночасно повсталася й „чернь” проти московських утисків.

Соловйов про це пише:

„16 серпня прибігли сюди (до Києва) з лісів робітники, які були послані в ліс на „острожное і вольное дело”, салдати і драгуни і люди боярські, биті, стріляні і пограбовані та об'явили: били нас і грабували Черкаси, а стріляли з луків татари, йдуть під Київ многі люди”.

Москва перелякалася. Цар дає суворі накази у всьому піти назустріч Виговському та Черкасам.

...„Трубецкой, дійсно виступив з Москви 15 січня, з військом, що простягалось, як говорять, до 150.000; 30 числа боярин стояв уже в Севську. Але на численне військо у Москві не надіялись, хотіли будучо відірвати Виговського від Польщі, бо лише цим можна було добитися щасливого закінчення справ з останньою. 7-го лютого, у трапезі, в палацовій церкві св. Євдокії, цар слухав важливі статті, а кімнатні бояри слухали їх у комнатах; ці бояри були: Борис Іванович Морозов, князь Яків Куденетович Черкаский, князь Микита Іванович Одоевский, Ілля Данилович Милославский. Статті були відправлені до Трубецького; в них наказувалось воеводі увійти в зносини (у зв'язок) з Виговським і запропонувати йому розпочати добре діло таким способом: ратних людей з обох боків розвести без крові й татар вивести. Коли гетьман буде з ним на з'їзді, то всякими мірами його умов-

ляти й царською милістю обнадіювати. Коли Виговський покаже статті Польського короля, де йому написано гетьманство й воеводство Київське, полковникам і другим начальним людям шляхетство, вольності шляхетські й маєтності в Малоросії, то написати договір, пристосовуючись до цих статей і дивлючись по тамтому ділу, коли між цими статтями не буде самих високих і затійних (затейливих, химерних, витісватих — пояснення С. К.), як не на честь царського імени. Коли Виговського люблять і гетьманом його на майбутнє мати хочать, то йому гетьманом постарому бути. Коли буде просити воеводства Київського, — бути на його прохання. Коли на батька свого, на брата, на друзів буде просити каштелянства й староств — бути по його прохання. Буде просити на гетьманську булаву города в додаток — погодитися. Коли стане говорити, щоб у Києві й других городах государевим воеводам і людям не бути, а боярина Шереметьєва з людьми ратними з Києва вивести, то боярина вивести, погодитися й на вивод ратних людей, коли буде вимагати цього вперто. Коли стане говорити про бунтівників-своєвольників, щоб їх усмирити, то відповідати: „И так багато крови християнской пролилось нынешним вашим межусобіем, с обеих сторон православные христиане побиты и розорены, а бусурмани били ради; нужно с своевольниками помириться без кровопролития, а я, по указу великаго государя, стану их к миру склонять; а „если впредь затеят бунты, то их смирять, но татар не приводит...” (С. М. Соловьев, История России, том XI, стр. 45-46, изд. XIX стол.),

Як бачимо, Москва йде на всі уступки, лише боронить своїх агентів та шпигунів — „бунтарей-своєвольников”...

Бій під Конотопом

До розмов Виговського з князем Трубецьким не дійшло. Величезна відборна московська армія під проводом воевод Пожарського, Трубецького та Ромодановського рушила з Путівля на підбій України, як землі чужої. Московське військо обложило Конотоп. Українська залага під команду великого українського патріота, Ніжинського полковника Григорія Гуляницького з малою, порівняльно, горсткою вояків-козаків — 5.000, не піддалась і з незвичайною хоробрістю боронилась 70 днів, від 29 квітня до 7 липня 1659 року.

...„З початком 1659 року він (Виговський) пішов за Дніпро, щоб приборкати своїх противників, що знову підняли голову, як Москва була виступила проти Виговського. Коли проти нього рушило московське військо, він уступився за Дніпро, а московське військо почало підбивати собі сіверську Україну й обложило полковника Гуляницького в Конотопі. Виговський же, діждавшись татар, з ордою рушив під Ко-

нотоп. Московське військо не мало докладних відомостей про його сили, рушило на зустріч та й попало в два вогні, між козаків і татар. Стався погром небувалий: знищено ціле військо московське, двох московських воєвод попало в неволю. Трубецкой покинув Конотоп і подався скорше з України. Все тепер було в руках Виговського". (М. Грушевський, Ілюстрована історія України, Київ-Відень, 1921 р., стор. 331).

Добірне московське військо було розбите „на голову” — вщент, 30.000 полягло трупом, а безліч пораниених та до полону попало, і переляк Москви був дуже великий. Боячись, що українське військо піде на Москву, москалі почали було копати шанці навколо Москви, а цар збирався за Волгу.

Але цікаво й досить докладно описано справу розгрому московського війська під Конотопом у московських істориків та в московських джерелах, чому я вважаю за доцільне подати досить просторі, але дуже докладні цитати:

... „Справа не дійшла до переговорів. 28 лютого Трубецкой виступив з Севська й 10 березня підійшов до Путівля; 26 березня виступив із Путівля, направляючись на містечко Конянтинів на Сулі, стягаючи до себе й московських воєвод з Лохвиці й Безпалого з Ромен. 10 квітня Трубецкой вийшов з Конянтинова до Конотопу, де замкнувся прихильник Виговського Гуляницький. 19 квітня Трубецкой підійшов до Конотопу й безуспішно облягав цей город аж до 27 червня, коли з'явився туди Виговський разом з ханом Кримським. Залишивши всіх татар і половину козаків своїх у закритому місці за річкою Сосновкою, з другою половиною козаків Виговський підкрався під Конотоп, на світанку вдарив на облягаючих, перебив у них багато людей, відігнав коней і почав відступати. Воєводи, міркуючи, що ворожого війська тільки й є, відрядили для його переслідування князя Семена Романовича Пожарського й князя Семена Петровича Львова з кіннотою. 28 червня Пожарський нагнав Черкас, розбив і погнався за ними, що відступали, все далі й далі відходячи від Конотопу; дарма язики (інформатори, зустрічні та шпигуни — пояснення С. К.), показували, що впереді багато ворожого війська, і друга половина козаків і ціла Орда з ханом та калгою: передній воєвода нічого не слухав і йшов уперед. „Давайте мне ханишку!” Кричав він: „давайте калгу! Всех их с войском таких то и таких то... , вирубим и выпленим...” Але тількищо він встиг перегнати Виговського за болотяну річку Сосновку, і сам перебрався на другий берег її з усім своїм загоном, як вискочили численні маси татар і козаків і розгромили цілком москалів. Пожарський і Львов попались до полону”. (Величко; Венславський, стор. 90. Архив министерства иностранных дел. Дела Крымскія 1659 год).

Історик московський С. Соловьев пише:

... Квіт московської кінноти, що довершив щасливі походи 1654-1655 рр., погіб в один день; полонених

дісталось тисяч п'ять... Ніколи опісля московський цар не був у змозі вивести в поле такого сильного війська. В траурнім одязі вийшов Алексей Михайлович до народу; жах опанував Москву. Удар був тим важчий, що несподіваний; прийшов він після таких блискучих успіхів! Ще недавно Довгорукий привів у Москву полоненого литовського гетьмана, недавно гомоніли радіні розмови про перемоги Хованського; а тепер Трубецкой, на якого була найбільша надія, „Муж благоговейний и изящный, в воинстве щасливый и недругам страшный” стратив таке велике військо! Після взяття стільних городів, після взяття столиці Литовської, царствующий град задріжав за власну безпеку: у серпні, за царським наказом, люди всіх рангів поспішали на земляні роботи для укріплення Москви. Сам цар з боярами часто бував присутній під час робіт; сусідні жителі з родинами та майном виповняли Москву, і носились чутки, що цар виїжджає за Волгу, за Ярослав...” (С. Соловьев, Історія Россії, т. XI, стор. 47; Дополнение к III-му тому Дворцовых разрядов, стор. 194; Венславский р. 93).

Загальна характеристика доби гетьмана Івана Виговського

Отже, гетьман Іван Виговський досяг повної перемоги над Москвою і у зовнішній і у внутрішній політиці. Московський цар з боярами, переляканий перемогою гетьмана Виговського на зовнішнім і внутрішнім фронті, побачили велику небезпеку в Україні. Москва шукає порозуміння з гетьманом, а разом з тим стосує своїх випробуваних метод.

Головне було — настроїти Запорозжя проти гетьмана, підкупити кошового Барабаша та деяких полковників. Підняти проти гетьмана повстання під замітом, що він лях та що запродав Україну Польщі... Спровокувати кошового Івана Сірка, щоб напав на Крим, тоді хан покине Виговського; посилити ратними людьми та воєводами головні городи та надіслати якомога більше провокаторів-пропагандистів... Усе це Москва крок за кроком зробила за допомогою Трубецких, Орден-Нащокиних, Шереметьєвих, Кикиних, Хитрових і других, а головне — це зробили українські зрадники та запроданці. По всій Україні піднялись бунти та повстання. Правдиво писав коронний обозний Андрій Потоцький королю Яну-Казимиру: „Одне містечко воює проти другого, син грабує батька, батько — сина. Страшне уявляється тут стовпотворення Вавилонське...” Врешті, щоб краще й певніше діяти, московські бояри підкупили й декого з духовенства, як ні-

жинського протопопа Максима Філімоновича та протопопа з Ічні Семена Адамовича. Особливо багато зла наробив своїми порадами Трубецькому протопоп М. Філімонович, що радив не підписувати миру з Виговським, а займати далі українські городи.

Здійснення мрій і плянів у справі самостійної держави України було у часі перемоги під Конотопом близьке й реальне. В чому ж були помилки, що перешкодило здійсненню великих плянів?

Гетьман Іван Виговський був глибокий патріот, високої ранги державник. Він з гідністю володаря твердо ставив справу української державності — „Руського князівства”, гідно й на високому поземі провадив переговори з Московщиною й Польщею, примушуючи їх рахуватися з Україною, як державою, з українським народом, як з нацією. Він уміло й талановито провадив зовнішню політику: його умови-союзи з Польщею, Кримом та Швецією — це в той час, при сприяючих умовах, певна гарантія перемоги над Московією. Але при всьому тому йому не вдалося використати і закріпити своєї безсумніву великої перемоги з таких причин:

- а) Проти нього виступила опозиція на чолі з полковником Іваном Безпалим за цілковитою підтримкою московських воєвод;
- б) Москва загітувала українське суспільство, що Виговський наново вводить „польську владу”, а до всього, поява польських військ, грубе поводження жовнірів з населенням та грабунки — ще більше посилили неприязнь суспільства до Виговського;
- в) Гетьман Виговський дуже добре розумів державну машину: він прямував до завершення великої справи, розпочатої за Хмельницького. Але коли він зібрав раду в Германівці, щоб щиро оповісти, чому укладена Гадяцька умова та чому заіснували такі важкі відносини, то рада так була наострена супроти Виговського, що йому й говорити не прийшлося, лише треба було думати про врятування життя...
- г) Хисткість і нетвердість у поглядах частини козацької старшини, частина якої в критичній ситуації ставала на бік сильного, хоч однаково ставилась з недовір'ям і до Польщі й до Москви.

А основне: бракувало єдності станів в боротьбі проти московської навали, а замість цього, окрема висока старшина билася за булаву. Через це не використано блискучої перемоги під Конотопом.

Використана література:

1. С. Соловьев, Історія Росії, т. XI, С-Петербург, 2-е изданіє (19 стор.);
2. Роман Млиновецький, Історія Українського народу, Україн. Наук. В-во, Мюнхен, 1953 р.;
3. Історія Русів, Редакція О. Оглоблина, переклад В. Давиденка, Н-Йорк, 1956;
4. М. Грушевський, Історія України, одност., Київ-Відень, 1921 р.;
5. В. Липинський, Україна на переломі, Відень, 1920 р., В-во Булава;
6. І. Холмський, Історія України, В-во НТШ, Мюнхен, 1949 р.;
7. Проф. Вол. Антонович, Коротка Історія Козаччини, Коломия (Рік?);
8. М. Аркас, Історія України, 1947 р., Буенос Айрес;
9. М. Голубець, Велика Історія України, Львів, 1935 р.;
10. Енциклопедическій Словар, Брокгауз и Ефрон, том VII А, книга 14, С-Петербург, 1892;
11. Енциклопедія Українознавства, Вид. НТШ, 1949 р., Мюнхен;
12. Українська Енциклопедія, т. III-й, Львів-Станиславів-Коломия, рік ?;
13. Мала Енциклопедія — С. Онацького, Буенос Айрес, 1957;
14. Акти историческіе IV, ном. 118;
15. Архив министерства иностранных дел; дела Польскія 1659 года;
16. Архив министерства иностранных дел; дела Шведскія, 1658;
17. Дополненіє к III-му тому Дворцових разрядов, стор. 184;
18. Столбци Приказа Тайних Дел в Государственном архиве;
19. Императорская Публичная Библиотека, рукописи, отд. IV, ном. 62;
20. Архив Министерства Юстиціи; столбци Малоросійскіе, прик. ном. 5836, 5852, 5841, 6040;
21. Симбирскій Сборник; Кикинскія бумаги, стор. 14;
22. Архив министерства иностранных дел; дела Малороссійскія и Польскія 1658 г.;
23. Летопись Величка, 1658 г.;
24. Енциклопедія „Просвещеніє”, С-Петербург, 1907 г.;

СТОП'ЯТДЕСЯТЛІТТЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

(„великого „русского” писателя” за твердженням совєтської преси)

М. Гоголь

Ф. А. Моллер 1841. Олія

Т. Шевченко

ГОГОЛЮ

За думою дума росм вилітас:
 Одна давить серце, друга — розривас,
 А третя тихо-тихесенько плаче
 У самому серці — може, й Бог не бачить

Кому ж її покажу я,
 І хто тую мову
 Привітас, угадає
 Велике слово?
 Всі оглухли, похилились
 В кайданах... байдуже!...
 Ти смієшся, а я плачу,
 Великий мій друже!
 А що вродить з того плачу?
 Болиголова, брате!
 Не заревуть в Україні
 Вольнії гармати,
 Не заріже батько сина,
 Своєї дитини,
 За честь, славу, за братерство,
 За волю України.
 Не заріже: викохас
 Та й продасть в різницю
 Москалеві... Себто, бачиш,
 Лепта удовиці
 Престолові-отечеству...
 Та німоті плата...
 Нехай, брате! А ми будем
 Сміятися та плакати.

1844 30.XII
 С.-Петербург.

ЖИТТЯ

Бідному синові пустелі снівсья сон.

Лежить і розгортається неозоре Середземне море, і з трьох різних сторін дивляться на нього палючі береги Африки з тонкими пальмами, Сирійські голі пустині і людний, увесь ізритий морем берег Європи.

Стоїть на розі над недвижним морем древній Єгипет. Піраміда над пірамідою; граніти глядять сірими очима, обтесані на сфінксів; незчисленні ідуть сходи. Стоїть він величний, кормлений щедрим Нілом, увесь покритий таємничими знаками й священними тваринами. Стоїть — і в безруху, як заворожений, як мумія непідлегла тлінню.

Розкинула вольні колонії весела Еллада. Рясніють на морі острови, загоплені зеленими галями: цинамон, виногонні лози, смоковниці мають облитими медом вітами; колони білі, як перса дів, кругляться в солодкім мороці дерев; мрамор пристрасно дихає, запалений чудовим різцем, і соромливо пишається своєю прекрасною наготою. Увитий гронами, з тирсами й чашами в руках, натовп зупинився в гучнім танку. Жрекині, юні й стрункі, з розметаними кучерями, натхненно пронизують чорними очима. Очерет, зв'язаний в цівницю, тимпани, мусікійські знаряддя [...] Кораблі, як бжолки, рояться біля Родосу й Корціри, підставляючи пристрасно-напняті вітрила подихові вітру. І все стоїть нерухомо, якби в закам'яній величі.

Стоїть і розпростирається залізний Рим, наїжуючись лісом списів і блискаючи грізною крицею мечів, оглядаючи все неситим оком і простягаючи жилаву правицю. Але й він знерухомів, як і все, й не дрогне львиним м'язнем.

Увесь воздух небесного океану висів зтиснутий і душний. Велике Середземне море не колихне, ніби всі царства стали на страшний суд перед кінцем світа.

І мовить Єгипет, киваючи тонкими пальмами, мешканками його рівнин, і здіймаючи вістря своїх обелісків: „Народи, слухайте! Тільки я осягнув і проник тайну життя й тайну людини. Все — тлін. Убогі — мистецтва, марні — насолоди, ще марніші слава й подвиги.

Смерть, смерть владарює над світом і людиною! Все пожирає смерть, все живе для смерті. Далеко, далеко до воскресення! Та чи й буде коли воскресення? Геть бажання й розкоші! Вище будуй піраміду, нищий чоловіче, щоб хоч наскільки-будь протягнути своє убоге існування”.

І мовить ясний, як небо, як ранок, як юність, світлий світ Еллади і, здавалося, замість слів, чути було дихання цівниці: „Життя створене для життя. Плекай своє життя і плекай разом з ним його насолоди. Все — йому. Глянь, як опукле й красне все в природі, як дихає все ладом. Все — в світі, все чим лише володіють боги, все — в нім; умій знаходити його. Насолоджуйся, богоподібний і гордий власнику світа, вінчай дубом і лавром прекрасне своє чоло! лети на колісниці, зручно керуючи кіньми на блискучих грищах! Далі користь і скнарість від вільної й гордої душі! Різець, палітра й цівниця створені бути володарями світу, а володаркою їх — краса. Обвивай лавром і грознами свою горду голову і прекрасну голову соромливої подруги! Життя створене для життя, для насолоди — умій бути гідним насолоди!”

І мовить закутий в залізо Рим, потрясаючи блискучим лісом списів: „Я збагнув тайну людського життя. Нікчемний є спокій для людини: він нищить його в самім собі. Мала для душі міра мистців і насолод. Насолода — у велетенським хотінні. Ганебне життя народів і людей без гучних подвигів. Слави, слави прагни, людино! В пориві несказанних радощів, оглушений громом заліза, буяй на злучених щитах зброєносних легіонів! Чи чуєш, як біля стіп твоїх громадиться весь світ і, піднісши списи, зливається в єдиний клич? Чи чуєш, як ім'я твоє завмирає жахом на устах племен, що живуть на кінцях світа? Все, що обіймає зір твій, наповнюй своїм іменем. Стремись вічно: немає меж світу — немає меж хотінню. Дикий і суворий, далі й далі завойовуй світ — ти завойоєш, врешті, небо”.

Але замовчав Рим і скерував свої орлі очі на схід. На схід обернула й Еллада свої вологі від насолоди прекрасні очі, на схід обернув Єгипет свої мутні безбарвні очі.

Кам'яниста земля; погорджений нарід; малолюдне село притулилось до нагих пагорбів, зрідка нерівно відтічених зоохлою смоковицею.

За низькою й ветхою огорожею стоїть ослиця. В дерев'яних яслах лежить Немовля; над Ним схилилась Непорочна Мати і дивиться на Нього повними сліз очима; над Ним високо в небі стоїть зізда і увесь світ осяяла дивним світлом.

Задумався старезний Єгипет, повитий ероглифами, знижуючи свої піраміди; схвильовано глянула прекрасна Еллада, спустив очі Рим на залізні свої списи; приникла ухом велика Азія з народами-пастухами; нахилився Арабат, древній прапращур землі...

1831

УРИВОК

Ні, більш не маю сил терпіти. Боже, що вони роблять зі мною! Вони ллють мені на голову холодну воду! Вони не чують, не бачуть, не слухають мене. Що зробив я їм? За що мучають вони мене? Чого хочуть від мене бідного? Що можу дати їм? Я нічого не маю. Не маю сил, не можу знести всіх тортур, голова горить моя і все крутиться переді мною. Рятуйте мене! візьміть мене! Дайте мені тройку баских як вихор коней! Сідай, ямщику мій, дзвени мій дзвіночку, зніміться, коні, й несіть мене з цього світу! Далі, далі, щоб не бачити нічого, нічого. Ген небо клубиться переді мною; зірка блищить вдалині; ліс летить з темними деревами й місяцем; сизий туман стелеться під ноги; струна дзвенить в тумані! з одного боку — море, з другого — Італія; он і хати рідні видніються. Чи то дім мій блакитніє в далечині? Чи то Мати моя сидить перед віконцем? Матусю, вирятуй твого бідного сина! Зрони сльозинку на хвору його головоньку! Поглянь, як мучать вони його! Пригорни до грудей своїх бідного сиротину! Йому немає місця на світі! його гонять! — Матінко, пожалій своє хворе дитя!..

(Нотатки божевільного, 1834)

УРИВОК

... Як перед очима моїми проходить тепер козацьке військо! То були золоті часи, Катерино! Старий Гетьман сидів на воронім коні; блищала в руках булава; навколо сердюки; по боках хвилювалось червоне море запорожців. Заговорив Гетьман — і все стало, як вкопане.

(„Страшна помста”, р. 1831, пор. уривок з „Гайдамаків” Тараса Шевченка)

УРИВОК

На їх (обличчях) можна було, здавалося, читати все їх життя, ясне, спокійне — життя, яке вели старовинні національні, простосерді і одночасно заможні, родини, що завжди були протилежністю тим ницим малоросіянам, які видираються з дьогтярів та гандлярів, наповнюють, як сарана, палаци й уряди, деруть останній гріш з своїх же земляків, заплавляють Петербург донощиками, наживають врешті, капітал і урочисто додають до свого прізвища, що кінчається на О, — склад ВЪ. Ні, вони не були подібні до цих мерзотних і жалісних створінь, як не подібні до них всі українські старожитні й вкорінені родини.

(„Старосвітські дідичі“)
р. 1834.

(Пор. Т. Шевченка „Кирпа Гнучкошиєнко-въ“)

З ЛИСТІВ М. ГОГОЛЯ

Шкода, що Ви хворієте. Киньте справді Кацапію та їдьте в Гетьманщину. Я сам думаю це зробити і в наступнім році втікти звідсіль. Дурні ми, справді, як гарненько поміркувати! Для чого й кому ми жертвуємо всім? Їдьмо!

(До Михайла Максимовича, з Петерб., 9. XII. 1833 р.)

Не гнівайтесь на мене, мій любий і з цілої душі й серця улюблений земляче... Якби Ви знали, які зі мною відбувалися страшні перевероти, як сильно розтерзано все внутрі мене! Боже, скільки я пережив, скільки перестраждав! (...) Тепер я приступив до Історії нашої єдиної, бідної України. (...) Моя радосте, життя моє — пісні! Що всі чорстві літописи проти цих дзвінких, живих літописів... Я не можу жити без пісень.

(до нього ж)

Спасибі тобі за все: за лист, за думки в нім, за новини... Уяви, я теж думав: туди, туди! в Київ, в древній прекрасний Київ! Він — наш, він — не їх, чи ж не рація? Там або навколо нього діялися діла старовини нашої. Я працюю (над Історією — ред.). Я всіма силами стараюся, але на мене находить жах: може бути — я не вспію!

(до нього ж — грудень 1833)

Отже, я рішився прийняти пропозицію залишитися на рік в тутешнім (Петербур. — ред.) університеті, набуваючи тим більше право на професуру в Києві... Хоч душа вельми сумує за Україною, та треба покоритися...

(до нього ж — 14. VIII. 1834)

Ми ніяк не навчимося (особливо — ти) дивитися на життя, як на трин-траву, як завжди дивився Козак. Чи пробував ти коли небудь, вставши ранком з ліжка, в одній сорочці та на цілу кімнату — врізати гопака?

(до нього ж — 22. III. 1835)

Я народився тут. Росія, Петербург, сніги, падлюки, департамент, катедра, театр — все це мені снилося. Я обудився знову на батьківщині...

(до В. Жуковського з Риму, 30 жовтня 1837 р.)

Переді мною прояснюються і проходять поетичним маршем часи козацтва, і якщо я нічого з цього не зроблю, то буду великий дурень. Чи українські пісні, що у мене під рукою, нав'яли це все, чи на душу мою надійшло само собою ясновидіння минулого... О, Риме, Риме! Опріч Риму, немає Риму на світі, ц. т. хотів я сказати — щастя й радості, але Рим більш, ніж щастя й радість.

(до С. Шевирьова з Відня, 25 серпня 1839 р.)

З ЛИСТУВАННЯ І СПОГАДІВ
СУЧАСНИКІВ

У нього (Гоголя — ред.) застав (у Петербурзі — ред.) чоловік з десять українців, майже всі — вихованці Ніжинської гімназії.

(Олександр Нікітінко, проф. Петерб. у-ту, відомий цензор часів Миколи I, щоденник 28. IV. 1832 р.)

...До речі про дітей України („о чадах Малоросии“): Гоголь цього літа їздив на Ватківщину (= Україну — ред.).

(Петро Плетньов до В. Жуковського — 8. XII. 1832 р.)

Справжнім хрещеним батьком Гоголя в російській літературі, тим, що дав йому ім'я, був Велінський... (Гоголь) стояв цілком самотній... не знавши, на яку ступити... Руку помочи (...) простягнув йому Велінській.

(Анненський — Спогади)

Він тримався здебільша осторонь всіх. Якщо хтось підсаджувався до нього з наміром побалакати, довідатися, що пише, — він зачиняв дрімати або дивитися в другу кімнату, або просто вставав і виходив.

Він зміняв цю звичку, якщо серед запрошених був один українець (Бодянский — ред.). Якийсь таємничий магнет автоматично притягав їх до себе і вони сідали в куті і говорили між собою цілий вечір палко

й одушевлено, як Гоголь ані разу не говорив з ким-небудь з москалів.

(Н. Берг, перекладчик Міцкевича, слов'яно-філ, співред. часопису „Московитянин” кінець 40-х рр.)

Гоголь внутрішньо був надзвичайно радий, що виїздить з Москви, але глибоко ховав свою радість. Він відчував одночасно, що обманув наші надії і виїздить дуже завчасно й поквапно в той час, як обіцяв назавжди залишитися в Москві (...) що ми мали право оскаржувати його в пристрасі до Італії і в холодности до Москви й Росії.

Побачивши диліжанс, Гоголь хутко встав, почав збиратися і прощатися з нами... Я відчував тільки гіркість, що великий мистець покидає батьківщину (С. Аксаков — Спогади — рік 1843-ий)

Нарешті заманулось тобі почути правду. Будь ласка — почастию... Що ти таке? Як людина, істота скритна, егоїстична, надута, недовірлива і для слави на все готова. Як друг, що ти таке? І чи можуть бути у тебе друзі? (...) Твої друзі двох родів: одні щиро люблять тебе за талант і нічого ще не прочитали в глибині твоєї душі. Такий Жуковський, такі Балабіни, Смірнова і такий був Пушкін. Інші твої друзі — московська братія. Це — роскольники, раді, що пощастило їм геніяльну людину, напоївши її в своїй великій корчмі до-п'яна наливкою лестоців, приєднати до свого монастиря...

Але подивимось, що ти, як літератор. Людина, обдарована геніяльною здібністю до творчості, інстинктивно відгадуючий таємниці мови (треба думати російської — ред.), таємниці самого мистецтва, перший нашого віку гуморист (...), але письменник монотонний, погордивший необхідними зусиллями, щоб підкорити собі свідомо всі скарги мови і всі скарги мистецтва (...) Ти тільки геній-самоук...

(Петро Плетньов, критик, поет, ректор Петербурзького університету, що протегував туди р. 1834 Гоголя, як професора, приятель і Гоголя, і Куліша, — в листі до Гоголя 27. X. 1844 р.)

Я нагадала цісареві про Гоголя, він був прихильний. „Чи Ви читали „Мертві душі“? — спитала я. „Та хіба це його? Я думав, що це Сологуба“.

(А. Смірнова — 11. III. 1845 — Щоденник)

...На перший випадок йому (Гоголю) тимчасова поміч на три роки, по тисячі рублів сребром що-року, з сум державної скарбниці.

(Сергій Уваров, міністер освіти, 24.III. 1845 р.)

У Ростопчиної (визначна поетка, красуня, мала літ. салон — ред.) в присутности Вяземського, Самаріна і Толстого („американець” — ред.) розмовляли про дух, в яким написані „Мертві душі”, і Толстой зауважив, що Ви всіх москалів представили в огиднім вигляді, в той час, як всім українцям дали щось, що викликає співчуття, мимо смішних їх сторін (...) у Вас ні од-

ного хохла такого підлого, як Ноздрьов, а Коробочка не огидна тому власне, що вона хохлячка.

...Толстой і по нім Тютчев (визначний поет-філософ — ред.), дуже мудра людина, (...) обидва говорили, що вся Ваша хохляцька душа — в „Тарасі Бульбі“...

(А. Смірнова до Гоголя, 3. XI. 1844)

Були люди, що зненавиділи Гоголя з самої появи „Ревізора”. „Мертві Душі” ту ненависть лише збільшили... Я сам чув, як відомий граф (Федір) Толстой („Американець”) говорив на багаточисленній збірці в домі Перфілевих (...), що „він — ворог Росії” і що „його належить в кайданах відправити в Сибір”.

(Сергій Аксаков — спогади)

Гоголя затримувала в Парижі лише можливість бачитися з Міцкевичем (...) та Залеським. Тому, що Гоголь не знав польської мови, розмова велася звичайно по-руськи (ц. т. білоруськи, бо так говорив Міцкевич — ред.), а частіш по-українському.

(З оповідань А. Даннлевського, шкільного товариша Гоголя)

По-українськи Гоголь говорив добре, пісні народні дуже любив, але сам співав зле.

(В Горленко зі слів слуги Гоголя — Якіма)

В Одесі Гоголь майже щодня бував у мого брата, який відвів йому особливу кімнатку з високим бюрком, щоб він міг писати, стоячи. Мій брат тримав двох братів-українців, що виховували його синів. Дружина брата була добра піяністка. Гоголь просив її акомпанювати хором, складеному з цілої тієї молоді. І молодь під диригентурою Гоголя співала українських пісень.

(Кн. Варвара Репніна, приятелька Шевченка, в Одесі р. 1850)

За 9 днів до своєї смерті, в ніч з 11 на 12 лютого 1852 р. М. Гоголь спалив тяжку працю багатьох літ — II частину „Мертвих Душ”. Це було третє і останнє спалення II частини, яку він писав під терором тодішнього соцреалізму, що вимагав „позитивного героя”. А ці вимоги йшли з трьох сторін: від „західників”, від „слов'янофілів” і від „III Отделенія”, ц. т. особисто від царя, який фактично давав письменникові матеріальні засоби до життя: періодичну, завжди не певну і завжди офіційно „тимчасову” стипендію (ред.).

Вогонь довго не міг пробратися крізь грубі сувої паперу. Оповідують, Гоголь довго сидів нерухомо і нарешті промовив (по-українськи): „Негарно ми зробили, негарно, недобре діло”. Це він сказав хлопцеві-камердинерові.

(Графиня Е. Салієс до М. Максимовича)

З приводу смерті М. Гоголя відомий російський романіст Ів. Тургенєв видрукував був в газеті „Московские Ведомости” (Ч. 38, 13 березня 1852 р.) статтю, в якій назвав Гоголя „великою людиною”. Стаття була дозволена московською цензурою. Але в Петербурзі подивилися на це інакше: Тургенєв був заареш-

тований (16. IV.), місяць просидів у в'язниці і потім був висланий на село. Московський генерал-губернатор гр. А. Закревський (українського походження!) мав неприємности, бо брав офіційну участь в похоронах. „Ім'я Гоголя заборонено поминати. Закревський був на похоронах з андрєвського лентою: цього тут стерпіти не можуть”.

(За І. Тургєневом — Спогади)

Ми дурили самих себе Гоголем, дурили й його...
(С. Аксаков — до сина, 16 лютого 1847 р.)

ЛИСТ ДО БОГДАНА ЗАЛЄСЬКОГО

Париж (лютий 1837)

Дуже-дуже було жалко, що не застав пана земляка дома. Чував, що на пана щось напало, не то соняшниця, не то завітниця (хай їй присниться лисий дідько), та тепер, спасибі Богові, кажуть начей-то пан зовсім здоров. Дай же Боже, щоб надовго, на славу усій Козацькій Землі, давав би чернецького хліба усякій болісті і злидням. Та й нас би не забував, писульки б у Рим слав. Добре б було, коли б і сам туди коли-небудь примандрував.

Дуже, дуже близький земляк, а по серцю ще ближчий, чим по землі.

— Микола Гоголь (Оригінал в Кракові)

Зразок „редагування”:

Редакція 1834 р.:

Чорт побери! Да есть ли что на свете, чего бы побоялся Козак?

Редакція 1840 р.:

Да разве найдутся на свете такие огни, муки и такая сила, которая бы пересилила русскую силу!

(„Тарас Вульба”)

*****

В. К.

В ЗАДУМІ

Думками лину в даль віків,
Звитяжні дні перебираю.
Серед Дніпрових берегів
Братів Хортиці зустрічаю.

Кремеznі й сильні, як дуби,
В шапках смушкових і з шаблями
І все завмерло навкруги
Перед козацькими піснями.

Гримлять фанфарами слова,
Рвучи простори над ланами...
Хай знає Польща і Москва,
Що тіні предків завжди з нами.

Микола Понеділок

ДОРΟΣЛИЙ

Володька любить спостерігати, як батько голиться. Сяде навпочіпки на лежанці — і оком не моргне від здивування...

Ось і тепер. Вігнався в хату з метеликом в руках і, вздрівши батька біля дзеркала, миттю примостився слідкувати... Так то кортить дивитися, як намилена татова борода від дотику лискучої бритви щезає, вус коротшає — і все обличчя, як мати часто каже, перетворюється на нову копійку... Страшенно цікаво...

Володька, непосидючий розгардіяшник, від захвату просто завмирає на місці... І прошиває очима...

А коли бритва доходить до кінчиків вуса, тоді вже... най... найцікавіше... Батько смішно смикає устами, розкиляє та кривить ними — і при тому показує в дзеркало всі зуби... Білі-біленькі, а між ними, збоку, мов би для розваги Володьці, один чорний проглядає. Як він йому, той однак, припав до вподоби, як полюбився — не сказати...

— Тату, а чому я чорного не маю?

— Кого чорного?

— З-у-б-а.

— Не горюй. Прийде час — матимеш.

— А коли того часу ждати?

— Пізніше.

— А де те пізніше?

Батько замість відповіді, пригрожує пальцем — та ще отим присмаленим, що ним завжди цигарку тримає...

— Ще малий усе знати. Доростеш — і чорного зуба придбаєш.

Володьці оте „доростеш” вже гірко таки впам'яталося. Про що б не запитав, що б не хотів зробити — зараз же воно — бух! — і на перешкоді стало...

„Доростеш... Почекай... Дорослим станеш... Дорослим зробишся...”

Аколи ж воно, нарешті, оте „доросле” прибуде, як довго і звідки його виглядати? Чому воно так бариться чи навмисне ховається від хлопця? Та й чи будь-коли прибуде? Можливо, воно, примхливе, за щось розсердилося на Володьку й не прийде взагалі?

— Тату, а мені надоїло?

Що?

— Дорослого чекати.

— Сиди, не мудруй.

Володька розкрив середній палець у кулаці — і крізь щілину розглядає метелика...

— А чому брови не голите? Вони у вас, тату, кудлаті...

— Бо не треба.

— А я, як доросту — голитиму.

— А я тебе, халамиднику, ремінякою.

— Чого?

— Щоб такий розумний не був. Брів не чіпають.

— А вам хіба моїх жалко?

Тут батько уриває розмову. Кладе бритву і йде до комірчини...

— Дарко, допоможи хоч ти. Забери хлопця. Голитись заваджас.

Володьці це просто дивно чути. Як можна заваджати, коли він причепився на краю лежанки, а батько аж десь у куті чепуриться. Та ж він ніби не смикає за сорочку, не лізе на коліна, не тягне розламаного возика складати...

Одне ясно Володьці: тримати в руках бритву і одночасно розмовляти з кимось — справа не із легких. Навіть Володьчиному батькові — такому міцному та здоровому — не під силу... Ну, просто-напросто-тяжко... Ну, так, не інакше, як тяжко... Бо навіщо ж він матір кличе на підмогу?..

— Та хай витре носика добре... І зміни йому штанцята до церкви, Дарко. Бач, як бур'яном пополосував...

Кумедно, а ей-бо кумедно! Батько, як згадує про носика — посміхається — так лагідно, погідно, гоже, а як зиркає на штани, помережані зеленими попругами — враз змінюється. Чомусь гне брови і суворішає...

Ех, коли б то знали... Та ж ті попруги — то сліди найбільшої розради хлопчика. Скільки вони приносять буйної втіхи та радості! Скільки згуків та сміху... А біганини-метушні... Як то треба прикрадатися, присідати та вловчуватися... Тільки подумати... В білих штанцятах женешся щодуху за метеликом... Мчиш за ним навіжено, полосуєш бур'ян наповал — вздовж і впоперек — і як метелик уже близько — нишком рачкуєш, чигаєш... і, затамувавши дихання — падаєш... Просто на нього. І прикриваєш прудкокрилого... А

потім носиш у долоні і показуєш усім, усім, усім... А найперш — Петьці Черепаю... Чванькуватому... Щоб не зазнавався... Щоб тріскав від заздрости... Мовляв, дивись, Петько-хвалько, якого метелика я умудрився схопити! Ото піймав! Та тобі такого ніколи не доводилося в руках держати. Та що держати! Певне, й не снилося ніколи... А, бач, в мене тріпочеться... Оце метелик — вилитий кін, тільки гриви кат-ма...

— Де ж це ти тинявся? — обриває Володьчині міркування мати, роздягаючи його в комірчині.

— У канаві.

— Ну, й лобуряка. Всі штани в смугах.

— Мамо, а в тата штани також із смугами...

— Ну, то й що?

— І він лобуряка?

Мати частує лагідним ляпасом Володьку. Мне йому вухо і обіцяє ще гірше мняти, як він буде так батька взивати. „Лобуряку” — заслужив лише він, Володька, бо помережив штани, гасаючи бур'яном. А батькова одежа мережана у фабриці. Второпав? Хлопчина не встос від радості... Йому надягнули — вперше! — новеньку сорочку... Та ще яку... Як повернешся — майже шелестить...

„Сатинова, — сказала мати, — підкрохмалена”. Хоч Володька не розумів ні першого, ані другого слова — та відчував, що вони повинні напричуд гарними бути, коли мати з такою гордістю їх вимовляє...

І ось — наостанку — йому розчісано голівку, вкладено до кишені хусточку — і він готовий... Переминає ногами, туркотить від задоволення...

— Знаєш, як у церкві поводитись?

— Авжеж. Уже давно.

Ще б не знати! Скільки то разів йому вичитували та повторяли... Він уже все напам'ять перейняв... Не крутитися, не роззиратися і — безпремінно — час-від-часу хусточку до носа прикладати... І, Боже упаси, з ким перешіптуватися... Чи перестрелюватися очима... Як той Петька Черепаї хай не киває, як не підшіптує — треба стояти, мов укопаний — і вперед глядіти...

Перед брамою батько відібрав Володьку від матері.

— Ти вже нівроку, — сказав він, — будеш серед мужчин молитися.

— А мама?

— Серед жінок.

Володьці жалко стало матері... Він ледве не запхивкав, побачивши, як вона відділилася від них і змішалася в жіночому гурті... Хи-мерне діється... Він ще навіть недорослий, ще й чорного зуба не має, а вже мужчина... А мати... Така доросла, хороша, вродлива...

Тут він перервав роздуми, бо якраз у дверях церкви Черепая укмітив. Як же його пройти мимо і новиною не похвалитися. Ото, як почув — позаздрить...

— Петько, я мужчина, ага!

— А я ящірку вдома маю! — відповів йому погірдливо Черепай.

Володьку цілковито збито з пантелику... Що ж вартісніше? Що заслуговує на більшу пошану — мужчиною бути чи ящірку мати?!..

Він уже смикнув батька за рукав, щоб дізнатися — та у відповідь дістав такий колючий погляд, що враз відхотілося питати...

А встояти в церкві на одному місці — тяжко... Невимовно тяжко... Та ще й вперед дивитися... Так, ніби хтось за ногу смикає і повертає голову убік... Та й розглянутися навколо не завадить... Ану ж Петька Черепай вже щось там на мигах хоче сказати, а чи з кишені що вийняти і Володьці показати...

Роззирається трішки... Петька хоч і недалеко — на одному місці топчеться — та якийсь дідусь широкою бородою все його обличчя прикриває... Одна тільки Петьчина фіялкова сорочка й видніється... Володьчина мати — навколішках... Спокійна-спокійна... Лише інколи хреститься та ледь-ледь ворушить устами... Он і дядько Панас... У вишиваній сорочці і без карлючки. Усміхнений, увічливий... Зовсім не такий, як тоді, коли Володька проходить повз садибу і на груші поглядає... Тоді дядько Панас лихий, насуплений та ще й горбатою карлючкою махає... „Проходь, проходь, — каже, — ще зелені груші, крастимеш пізніше, як підстигнуть”... Збоку, біля кольорового вікна, плечем зіпершись до стіни, тітка Настя в картатій хустині... Вона найсумирніша, найдобріша в селі... Володь-

ка нераз чув, що її можна навіть до рани при-тулити... Хоч йому ще й до нині не доходить, як можна такою огрядною тіткою рану при-кривати...

Ззаду, обіч дверей... Е, ні! Те, що хлопець уздрів, змусило його скривитися...

— Тату, га, тату? Що я примітив?

— Володько, стій спокійно.

— Ану дивіться... туди...

— Не вередуй. А то, побачиш, вдома відчаштую ремінякою.

Володька знав, що коли батько говорить таким спокійним голосом — жартів нема. Може прийти додому... І всипле гарячих... Не по-собить навіть материна спідниця, що за неї Володька частенько, хоч і даремно, бо батько його і там знаходив, ховався... Але ж від тих т-р-ь-о-х біля дверей він не знайде спокою... В картузах із червоними зірками... Чи ж не гідкі вони, не осоружні?..

„Мій тато в руках тримає шапку, а вони... А голова би вам відпала... Барбоси”. (Володька те слово схопив на базарі — якась молодиця на таких, як оці червонокартузники, кричала: „Хіба вам серед людей ходити... На ланцюги припнути, щоб псам помогали гавкати! Барбоси! Барбоси нещасні!!”).

— Тату, он дивіться...

— Знов своє. Не мороч голови, Володько... Що там таке?

— Оно ті, що гавкають... — і показав пальцем до дверей.

Та батько й без того запримітив, що люди якимось косо озираються назад... Троє в картузах проштовхуються допереду... Люди, що очима б їх ладні поїсти, поступаються набік, дорогу звільняють...

Незрозуміло Володьці. Чому їм, поганим, уступатися? Та їх би, банькатих, просто витурлити звідси... Ех, коли б це Володька та більшим був... Дорослим... Він би за них узявся... Геть би понівечив їх... Підійшов би до трьох, обшмагав батою, а тоді — за груди всіх разом — та круть-верть їх у повітрі, щоб аж зафурчали крізь двері...

— Тату, а дайте їм у морду.

— Не можна, Володько. Вони із зброєю.

— А ви і зброї — дайте...

Батько притиснув до коліна Володьчину голівку і покуйовдив чуприну. Хлопець відчув,

що він щось дуже хороше, дуже присмне вчинив і батько тим вдоволений...

Один із зіркою — миршавий, клишоногий, з вив'яленим лицем і перекрайним носом — ткнув пальцем в ікону і сказав, Володьці здалося, просто до нього:

— Це, по-вашому, Бог, а насправді — забобон проклятий.

Люди, мов зговорилися, мовчки повиходили із церкви і вишикувалися упродовж огорожі.

Вийшли й на паперті, якраз навпроти Володьки, ті троє поставали...

Мовчали... Лише очима один одного нищили...

Володька хотів щось крикнути — гнівне, жасне, що воно ляснуло тих трьох гірше реміняки... Щоб вони від страху затіпалися... Та добротлива тітка Настя перебила — від брами затюкала-заголосила:

— Тю-тю, на вас, паплюжники, харцизи! Прокляті!!

— Трутні!

— Аби ви в колісці видохли, бандити!

— Бестії, бестії! — вигукував дядько Панас.

Володька оглядався на всі боки... Він спостерігав, як його мати щось сердито гукала, як дядько Панас кулаком у повітрі помахував — і воднораз всі стовпилися — і підступили до трьох — з прокльонами, криками, зойками...

Один тільки батько не рухався. Стояв так, ніби нічого й не сталося... Лише ворухив інколи бровами та в очах замиготіли кришталеві зірки... Багацько-багацько...

— Тату, ви боїтеся?

— Ні, синку.

— То чого ж їх не б'єте?

— Бо ти перешкоджаєш. Коли б не ти, Володю, я б їх струснув, із землею змішав би. Та осиротити не хочю...

Знов дивина! Як може Володька батькові перешкоджати... Та ж він аж труситься, аж міниться, щоб їх побити... Та коли б їх батько лупцював, він би від радості не знав, де подітися... І сам би допомагав... Розмахнувся б — і зі всієї сили від себе налідачу дав би...

— Від сьогодні церкву запечатуємо. Нікому не совітую ремствувати... Гірше буде.

„Той, що з перекрайним носом, певне, велику силу має, — подумав Володька. — Навіть

Степан Петрович

НАЙДОРОЖЧІ НАМ ВОЛЯ Й ЧЕСТЬ НАЦІЇ

(Спогад)

Борцям за волю Тибету
присвячую ці рядки...

Коли з тибетських високих гір віє вітер волі, думкою вітаю я в наших дорогах Карпатах. Скільки то знаменитих спогадів можна б розказати про Карпати! Та ба, можу тільки жалкувати, що я не мистець, що я не в силі відтворити того мистецтва, що створило його само життя. Бо ж доводилось якось особливо тасм-но й в скупченні духа пережити багато дечого в славних горах Карпатах. Ось, напр., десь в 30-их роках вибралась ми з д-р Р. В. на одну з прогулянок на самі верхи Аршиці й Бескидів.

Може дехто, розм'ягчений вигодами західньої циві-

мій тато, такий дужий, що спиною воза підіймає — злякався... А я дзуськи — не боюся!"

— Розходьтеся!!

Володька в гніві готовий підскочити до трьох і, зціпивши зуби, погрозити — та батько цупко тримає за руку біля себе...

— Ідемо, сусідо, — сказав батько дядькові Панасові, — нічого не вдіємо. Взяли нас у клітку... Пізно пручатися...

Оце вже Володьку не здивувало, а проте так розгнівило. Як міг його батько, такий кремезний та тямовитий, у клітку попасти? І де та клітка, що її Володька не бачить? І чому він з неї не виходить? Та ж не один він там, а з дядьком Панасом? Бо сказав: „Взяли нас у клітку"... То чому ж вдвох звідтам не вирвуться? Що б там не було, але він, Володька, не у клітці. І не залізе до неї... „Бач, то тато не сильніший від усіх... Оцим трьом навіть гарячих виспати не може... Боїться... Боїться..."

Володька враз зарідав, вирвавшись з рук батька... Він біг до матері — і, похитуючись та прикриваючи сорочиною личко, гірко похлипував...

— Мамо!

— Ну, чого ти, дурненький...

— Мамо, я не в клітці... Я ремствую... Я ремствую... Бо вони барбоси... Б-е-с-т-і-ї... Хлопець захлинався в риданні...

Мати прикрила поспішно Володьчині уста, пригорнула його і вивела хутко крізь браму.

лізації й не повірять, що рушили ми пішки вже зі Львова (шмат дороги) з наплечниками з сухим харчем, а децю додаткове повинні були одержати на вступі до гір.

То правда, що після перших двох діб маршу придбали ми на ногах міхурі завбільшки спілих сливков, але ні кривитися, ні стогнати ніхто не наважувався. „Ніщо нам труди й невигоди, нас кличе вільний простір й ми спішимо до наших гір” — то була думка, що гнала нас вперед, до Карпат, оспіваних поетами, до верхів, овіяних вітрами, де „верхи гір сягають зір”.

І ми дійсно не жаліли цих трудів. Навпаки, здається, ніколи не забуду однієї сцени з Підлютого. Це була зустріч з Митрополитом Андреем. Картина була на стільки велична й незабутня, що була найкращою нагородою за труд й назавжди залишиться в мій пам'яті. Митрополит Андрей в святковій рясі, високий, з сивою бородою, з великими й глибокими очима що бачили, здавалося, наскрізь, став на молитву в оточенні добірного гурта української молоді. За горою сходило сонце й перші його промені сотнями дорогих кришталів відбивалися в ранішній росі. Співав молодечий хор „Боже Великий”, а луна неслася по горах далеко-далеко по українських просторах.

Коли подув вітерець, то злегенька рухав волоссям Митрополита й Він тоді виглядав нам, мов той український Мойсей, що на горах з Богом розмовляє, про кращу долю для свого народу благас. Я старався згадати кожне юнацьке обличчя тієї молоді, що тоді була учасником такої глибокої молитви й благословення: „Хай Бог подасть силу тим, що рішилися, тим, що для них найбільша любов це любов до Батьківщини, що в обороні чести нації вони підуть завжди і всюди, де треба”. Тямлю ці скупчені обличчя, кучеряві юнацькі голови. Чимало з них я потім бачив відважними старшинами Української Повстанської Армії, яка в обороні чести нації зважилась на боротьбу проти окупантів.

Та нам треба були йти в гори, у верхи. Стали дряпатись по скелях, оглянулись в бік, де попрощали Митрополита; Він стояв непохитний й маєстатичний на тлі маєстатичних українських гір...

Що відчували ми? Передовсім любов, ту вищу, ту, що „за друзі своя”, ту, що робить людину відважною, як лев, ту, що додає зелені траві, а свіжости воді, ту любов, що скорочує довгі й тяжкі дороги по скелях. Справді, тільки високо в горах людина чується на правду свobodною. На долах, позаді нас, залишили ми, мов гавкіт далеких собак польсько-поліційні нагінки. От-от мало що не попали в руки, бо націоналістична справедливість вирішила польського донощика поліції (українця, що за дрібну винагороду продався полякам й подавав інформації про українських націоналістів) спустили вниз з високої скелі Довбуша в долину так, щоб він вже не піднявся. Ми ж, нічого не знаючи, як туристи підійшли оглядати скелі славного Довбуша і були б... зіпсували собі цілком прогулянку та ще не знати, як довго треба б було посидіти в холодній на пенцаку.

Та тепер ми були на верхах Аршиці, високо. Нам здавалося, ніби в криницю запалося те настирливе й таке прикре, що аж вухо ріже неприсмним передсмаком засідки й тюрми: „доконд, прошен довуд особіти...” (куди, ваші документи!). Здавалося, що скинули ми з себе ніби тяжкий камінь, оте принижуюче тавро неволі, видимий знак наруги окупанта над честю українського народу, який хотів, ах, як дуже прагнув і прагне бути собі самому господарем на своїй землі й по своїй уподобі жити в своїй власній державі.

На верхах гірського пасма Аршиці, на відвічних українських горах вже ніякий ворог не ставав вперек наших задумів. На верхах Добошанки ніхто з українських людей не лляв зимної води на наші голови, ламаючи в трагічному жесті руки й кажучи: „Та куди ви (молоді) з мотикою вирвались на сонце? Ворог має танки й артилерію, а ви ж голіруч зі своєю ідеєю незалежності що вдієте?...”

Та коли ми на долах не хотіли пам'ятати й зважати на такі „поради” „реальних політиків”, що то їм страх вбив національну честь, то тимбільше ми цілковито забували про ці „сльози” тут, серед вільних українських гір. Мов вивірки перескакували з скелі на скелю й пнялися далі й далі. Звідкись припливала сила й просто бажалось поборотись хоч би й з ким...

Так, мабуть, почувуються сьогодні борці Тибету, що саме в обороні чести й волі свого рідного краю піднялися на боротьбу проти 200 разів численнішого ворога. Боротьба в Гімалаях дуже нагадує боротьбу в Карпатах, що тягнеться по сьогодні й стрясє сумлінням світу, бо це свята боротьба за свободу, до якої запровалялося й приготовлялося наше покоління між іншим теж й такими прогулянками, про яку я згадав у зв'язку з боротьбою 30 тисяч свobodолюбних повстанців, що мають проти себе 300 тисяч війська та 600 мільйонів китайського колоса. Вони не послухали порад нинішніх „неутралістів” а стали до боротьби „з мотикою на сонце”. Чому? Бо вони поставили честь і добро нації вище особистого добра чи добра навіть одного покоління.

У зв'язку з цим бажав би я дуже коротко пригадати тільки кількох діячів українського визвольного руху, які варті окремих книг — монографій. Чому? Бо вони у визначний спосіб показали й довели діями, не деклямаціями, що для них найдорожчі завжди були воля й честь нації.

Отже один з юнаків, що приймав між іншим участь у згадуваному вже Богослуженні в Карпатах, так обурився на польського представника влади за обиду українського народу, що на очах всіх у місті Бережанах ударив того представника окупації українських земель в лице. Він не зважав на те, скільки опісля треба було дістати й не зважав на те, чим для нього особисто може такий акт скінчитися, але не міг не стати в обороні чести української нації.

Це був знаний опісля націоналістичний провідник молоді Я. С. Він же член Українського Правління 1941 року й організатор УПА, автор підпільних видань.

ши сльозу за домом, засипляєте камінним сном здорового хлопця.

**
*

Коли цар Микола перший казав ставляти Кадетський Корпус у Полтаві, то вибрав це місто не випадково. Упокорене, прибите українське шляхетство було майже стерте Петром. Частина ж його, що показала, або з мусу вдавала вірність, дістала „лакомство нещасне”, а пізніше „жалованую грамоту” і була зарахована до служилого „дворянства”. От цього дворянству і підсунено кадетський корпус, щоб діти у вірнопідданости виростили, як раз там, де ця вірнопідданість була порушена.

Корпуси були вперше засновані ще за цариці Єлисавети, як говорилося у статуті: „для шляхотських дітей”. Навіть термін „шляхотський” було з України позичено.

Як не помиляюсь, у Росії було всього 32 корпуси, але на Україні тільки чотири: у Києві, Полтаві, Одесі і Сумах. Цей останній був побудований і державі подарований мільйонером-цукроваром Харитоненком з тим, щоб до нього було приймано і не-шляхотських дітей.

У Полтавським корпусі були самі дворянські діти, але неконечно місцеві, — багато було офіцерських дітей з гарнізонів на Україні. Місцевих було може третина, що пізнати було з прізвищ: Миклашевські, Горленки, Значко-Яворські, Сливинські, Старицькі, Максимовичі і т. д.

Відомо, що російську імперію побудовано при допомозі малоросів, але й німці багато помогли, не говорячи вже про царів, що були німецької крові. В складі російського кадрового офіцераства був дуже високий процент чужинців, особливо німців. Це кидалось в очі і в Полтавським корпусі, де і директор і багато виховників та кадет було з німців. Були, очевидно, і поляки, лотиші, литовці, естонці, грузини, осетини, вірмени, греки, татари і т. д., що були громадянами імперії, але й ірландців, данців, французів, шведів теж було досить. Ще треба згадати, і про сербів, чорногорців та болгар, що по скінченні науки вертались на свою батьківщину. Також варто зазначити, що ніколи, ані від виховників, ані від кадетів, не можна було почути, що коли в тебе не російське прізвище, то ти вже і не росіянин: і Бушен і Бардес, і О'Рук і Манштайн і Отсоліг і Міц були такими ж росіянами, як і Петров чи Іванов. Вони

мали бути і були такими ж патріотами і опорою царського престолу, як і інші. В кожній клясі в золотій рамі на центральнім місці висів вірш К. Р., присвячений кадетові: „Ти не одін, орліная ви стая! Настанет день і крильця розправляя ви рінетесь отважно в смертний бой!”

**

Тим часом „бой” уже йшов, хоч і не смертний. Малі хлопчаки у перервах товклись і кричали так, що треба було подивляти терпеливість дижурних виховників.

Одного разу котрийсь сидів на мені і товк, як належить, куди попало, а я, звичайно, боронився. Коли чуємо: „А ти чому товчеш мого земляка? — Пустити його зараз же!” — Несподівана оборона прийшла від виховника іншої кляси — підполковника Ромашкевича. Як довідався я пізніше, був він теж гадячанин, а та-то його був колись міським головою Гадяча.

Отже, вступив я до першої кляси. Всіх кляс було сім і нормально кінчалось корпусну науку за сім років, — діставалося матуру (без латини й греки) і йшлося звичайно до котроїсь військової школи: піхотної, кавалерійської, артилерійської, інженерної чи топографічної. Але великий процент репетував науку і то часом двічі й тричі в котрійсь клясі. Невелике число абсолювентів йшло на університети й політехніки. Вищу ж військову освіту діставалося у Військових академіях: генерального штабу, артилерійській, інженерній, інтендантській, воєнно-медичній, правничій і т. д. Моряки мали свої школи. Окреме місце займав „Пажеський корпус” — для дітей вищої аристократії та заслужених генералів. Цілий корпус складався з чотирьох рот. Наймолодша була четверта. Кожна кляса мала два паралельних відділи, деь коло тридцять людей, а приблизно дві кляси творили роту. Командиром роти був полковник, а директором корпусу звичайно генерал генерального штабу. По лінії науки був інспектор і підлеглі йому учителі, переважно цивільні.

Потроху я зорієнтувався, що корпус це цілий комплекс мурованих будов, де приміщувались не лише кадети, а й корпусна велика церква, шпиталь, майстерні, електривня, баня, швальня, різні господарські будови, помешкання для родин виховників, окрема будова для канцелярії, дім для директора, інспектора і т. д.

крив у Полтаві свою приватну гімназію, зумів викликати в мені зацікавлення до природознавства. Ще з того часу пригадую собі про пепсіні й птіаліни.

Лисий, як коліно, але з чорними, мабуть найчорнішими на білім світі фарбованими вусами, учитель „чистопісанія і рісованія” Здановскій, теж свіжо стоїть перед моїми очима, як акуратно вирисовує на клясовій дошці симетричний орнамент.

Про інших скажу пару слів іншим разом, а тепер звернусь до виховника нашого „отделенія” капітана генерального штабу Цедерберга. Подібний він був до добре звареного блискучого вареника в цвікерах, повнів і наливаввся. Під час гімнастики з білого робився червоним. Особливо ж цікаво було дивитися на нього, коли, показуючи якусь гімнастичну штуку, присідав. Я все мав страх за нього, що присідаючи, наколеться на свої остроги з малиновим дзвоном і що тоді буде, — невідомо. Такий виховник мав на собі сто обов'язків: прищеплювати нам патріотизм, шляхетність і військовий дух, почуття обов'язку, керувати непомітно нашим особистим життям, карати й милувати, вести цензуру нашої переписки з батьками, вести книгу наших грошей, робити для нас закупи (зубна паста, мило, цукорки і т. д.), помагати нам при приготуванні лекцій, вчити нас муштри й гімнастики, читати нам щось дуже виховного у неділю і бути дижурним у роті кожного четвертого дня.

Дальшою більшою рибою був ротний командир. У наймолодших це був полковник Нікушкін, що воював ще в Балканській війні, мав солідне черевце, а на нім іконостас орденів з „бантами” і без бантів, а все це прикрашала розлога сива борода на два боки. Вдачі був дуже приємної, дітей своїх не мав і почував себе батьком всіх нас разом. Особливо це було помітно вечорами під час перерви, коли сідав у великій залі на м'яку софу, надував великий гумовий бальон і кидав його в нашу гуцу. Тоді починався рейвах, якого певно не бувало ані в домі вар'ятів, а Нікушкін сидів і вдоволено щурився, як ситий кіт. Хто набігався, присідав коло нього і прислухався до оповідань про турецьку війну, болгар, „горнія долини” . . .

Паралельний відділ нашої кляси вів підполковник Купчинський, сухорлявий службіст з ру-

дими, тараканячими вусами. На нього все треба було вважати, щоб не попасти в біду. За кару було не трудно: раз, два і нещасливець уже сидів на лавці під годинником в той час, як товариші метались, як оглашені і вдавали, як не індіян з томагавками, то просто бандитів.

**

Минуло кілька років. Ми переїхали зі села Бобрин до села Броварки. Це село було близько Гадяча, — через луки, рукою подати. Тут колись на хуторі, коло села, виростав мій тато, що тепер працював у редакції повітової газети, що частинно виходила українською мовою, а мама учительювала. Вліті тут було прекрасно. Броварки і Гадяч, це для мене щось ціле. Спершу — про Гадяч. Востаннє бачив я його ще хлопцем.

Розсипався він по горі своїми низенькими будинками і вкрився високим, соняшним, гарячим небом. Трохи збоку над Броварками — велике скитське городище курганів. З гори розкішний краєвид на луки вниз, на річку Псьол з допливом Грунею, а за ними — великий сосновий бір. Не дивуюсь, що царські скити вибрали це місце для осідку.

По скитах, по княжих дружинниках, під цим самим небом з безжурними хмарками, за гетьманів було тут полкове місто. Тутешній замок знав Мазепу, Виговського, Сомка й Брюховецького. Вже Хмельницький мав Гадяч, як „гетьманський ключ”. В році 1637 реєстрові обнесли його валом, а останки старовинного замку були пізніш перероблені на символ російської імперії — на глум минулому, — на повітову в'язницю.

За моїх дитячих літ, це було місто просто з Гоголя. У центрі велика квадратова площа, як в містах з маґдебурзьким правом. Від площі прямокутно, вулиці. Не бракувало між ними і Дворянської з дворянами в т. зв. дворянських кашкетах з червоними „околишами”. Не далеко вони втікли від Гоголівських Івана Івановича та Івана Никифоровича.

На площі великий собор з козацьких часів, довкола кілька поверхових мурованих домів „казьонних присутствій”, „дворянское собрание”, каланча (водокачка), земство, „потребіловка”. „постоялий” двір Гайдабури, городське, раніш повітове училище. Колись в цім училищі вчився гоголівський Іван Федорович

Шпонька, а мій дід ще недавно був директором цього училища, доїзджаючи бричкою зі свого хутора. У сімнадцятому столітті протопом собору був один з моїх прадідів о. Григорій Бутович.

Довкола площі було теж багато жидівських склепів, далі чеська ковбасня, де ковбасниця вміла так апетитно краяти ковбасу, а головне для мене — на розі стояла турецька цукорня з правдивим турком у червоній фезі. Не вірю, щоб хтось міг спекти смачніші тісточки, як цей горбоносий турок. Правдоподібно, ані полтавський Кандиба, що славний був своїми „картошками”, не міг би змагатись з гадяцьким турком. До того турок умів якось увесь вихилитись і розвіватись своїми білими хвартухами і „кісейними” прикривалами, що захищали тісточки від мух.

Були, samozрозуміло, і обов'язкові в повітових містах кіоски зі содовою водою. Кожному вода приємно була в ніс і кожен потім, в задумі переживаючи ще раз пережиту приємність, тупцював подіравленими дерев'яними хідниками пильно вважаючи, щоб не зломити ногу, або й дві.

Та на спеціальну увагу, на мій погляд, заслуговувала слаस्थ्यниця, та сама, що виробляла на всю Полтавщину славні сластьони. Сиділа вона у своїй буді при спуску до ріки і творила . . . В долину, до ріки, і від ріки вгору до міста, їхали цілий день селянські вози, візники, або просто бочки з водою, коли ще не було водокачки. І кожен проїжджий подивляв акробатичне уміння баби-слаस्थ्यниці. Я теж належав до її щирих прихильників і не раз купував за копійку завернені в грубий папір, сіллю присипані гарячі ще слаस्थ्यони. Треба було мати не абиякі вправні пальці, щоб так зручно щипати тісто від чубка з макітри і фахово, з надхненням і так сміливо кидати його до кип'ячої олії.

По місті ж тим часом сонливо сновигали, ревматично переставляючи свої штивні ноги, напівзгорблені емеритовані державні урядники, спираючись на традиційні ковінки. Часом ці довгочхунні дідусі спускались попри слаस्थ्यницю аж до Псла, щоб зануритись в прозору воду в купальні, що пужко трималась на воді на порожніх бочках. Далеко було чути ритмічні удари праників по мокрій білизні та ми-

чання корів, що їх приганяли напувати. Тривожні бойові часи давнини відійшли геть у далеке минуле.

Тим часом бувший казначей, з лопатою в руках і люлькою в зубах, ходив по своєму чистому дворику, приглядався до своєї рябої корови і, коли треба було, брав акуратно на лопату те, що було зайве.

На Дворянській же пан Ліхопой-хвастун і „здавака” терпеливо і безнадійно чекав, чи не заспіває крашений горобець канариком, бо його, як водиться, знова обдурено.

І було кому — жиди тримали повітову торгівлю в своїх руках. А якийже ж би то був купець, який би не потрапив обдурити! І пильні вони були і працюючі, — метались і в найбільшу спеку по нашому богоспасяемому місту, розмахуючи руками, ногами, як вітряки, бо того вимагав гешефт.

А колись на цій площі, що попід нею йшли ще не досліджені підземні ходи аж до замку, вправляли й герцювали козаки та учні полкової „егзерсиції”. Колись Сомко на свині возив, посадивши задом наперед, Брюховецького. Та краще і не згадуймо, — все яке було.

Ще донедавна славний був Гадяч, як Гоголь згадує, картузами, а я б додав і ярмарковими кавунами.

З новіших гадячан знаємо про Драгоманова. Жила тут і Леся Українка, до якої водив мене знайомити тато. Сиділа тут і одна моя тітка у в'язниці за революцію, а я з околочним надзирателем, князем рюриковичем, здається, Ухтомським, ходив аж до камери її відвідувати.

Через луки на горі, — рукою подати, стоїть невеличке село Броварки. Певно колись тут гетьманам пиво варили. Трохи далі був колись наш хутірець зі садом і забудованнями, а тепер порожнє місце з ямою там, де стояв дімок. Лишився ще малий родинний цвинтар з білими хрестами прадідів. Наш рід походив від сотника Михайла Бутовича з Чернигівщини. Був в нашій роді і відомий козацький дипломат протопоп Григорій Бутович — за Самойловича посол до Москви. Здається він же і автор відомого стародруку „Запах духовних цнот усмаковий през Григорія Бутовича — учня Замойської Академії”, здається, з 1642 року. Не так давно в журналі „Державницька Думка” була надрукована фотокопія Універсалу

І. Хорольський

ТАМ АНАТЕМА, ТУТ ПРОТЕСТИ

В Кремлі готуються до нової анатеми над Гетьманом І. Мазепою і нинішніми мазепинцями. Минулого року видано науковий фальсифікат, в якому В. С. Шутей на 448 сторінках книги силкується довести, що не Петро винен в руйні Запорізької Січі, а Мазепа, не московська гвардія руйнувала Батурин і інші міста України, а „патріотичні“ народні маси, що повстали проти Гетьмана і старшини, які намагалися відірвати Україну від Росії. Недавно преса повідомила про заснування на Україні комітету, що відатиме відзначенням перемоги під Полтавою. Виглядає, що затіваються гучні імперські маскаради, на яких впорскуватимуть нову дозу єдинодержавної отрути зігнаному на гульбища населенню і переконаватимуть про зміцнення дружби з Росією „даби несприятель не ісповнів волі своєї і не отторгнув би толь великозначного малоросійського народу от держави нашей, что может быть початком всех наших неблагополучий“ (як говорив Петро І до офіцерів і генералів напередодні Полтавської битви, оглядаючи своє військо).

250 років тому в Петербурзі і Москві добре розуміли, що корінь імперського „неблагополучія“ — у визволенні України з-під московської опіки. Нинішні ім-

Богдана Хмельницького в обороні посілости о. протопопа, де наказувалося полковникові Переяславському „своевольниковъ“, що чинили б перешкоду в посіданню ґрунту, строго карати „іначей не чинячи“.

Так от у цих Броварках провів я не одні вакації, з найвищої скитської могили малював прикрасну панораму на Гадяч, купався у Пслі, плавав човном аж до Гадяча, ходив по гриби, слухав оповідань баби Карандашки, ще колишньої кріпосної мого діда, прочитав, мабуть, усю бібліотеку у невеличкого дідича Вечірки, що був моїм вуйком та їздив до с. Плішивець оглядати церкву — копію Запорізької, що її побудував на свій кошт єпископ Парфеній Левицький. перекладач євангелія на українську мову. Дитячі враження часом залишаються в нашій пам'яті на ціле життя.

Як згадував уже, тато мій в той час працював у повітовій газеті і я за його порадою спробував силу свого пера — написав невеличку історію України дещо просто списуючи з книжок. З деякими поправками тато помістив мій „історичний труд“ у газеті, я дістав гонорар, а за нього купив собі олійні фарби і полотна і почав малювати збільшені копії з листівок.

(Закінчення в наступному числі)

перські лиси (леви в Кремлі перевелися), учні Леніна і Сталіна, який при допомозі вірнопідданського талану графа А. Толстого так дбайливо плекав культ Петра для большевицької імперії, — теж розуміють, що б значив відрив України для імперії. Тому й плянують повторити через 250 років анатему, вже большевицькому, в усіх закутках України. Як тоді, так і нині, „отторженіє“ України, а з нею й інших загарбаних країн від Росії, є найбільшою небезпекою для московського царства і комунізму.

Про інтернаціональний комунізм, яким спеці з совєтознавства закривають московський імперіялізм, в Кремлі серйозно не говорять, бо там знають, що без імперії, що виколосала большевизм і живить нинішній комунізм в різних країнах, він, як політична сила, перестане існувати. Тому анатемою і намагаються зміцнити єдинодержавіс.

**

Боротьба за нього знаходить велику підтримку і поза московським царством, у т. зв. вільному світі. Як тільки протимперська думка починає пробиватись до політичних верхів, в Нью Йорку починається мобілізація імперських сил — антикомуністів. Політично-розсварені імперські слуги, різних напрямків, однодушно схвалюють резолюції, протестують, обурюються, погрожують, щоб в лементі задумити думку про національну волю. Минулого року підняли вони галас тоді, як Хрущов з Мао, сидячи за мапою, шукали вразливих місць, де б шахувати вільний світ. В той саме час слуги імперії послали осторогу Президентові ЗДА, в якій домагалися, щоб американський уряд назавжди занехав думку про політику визволення народів. Тоді навіть страхали тим, що стануть у війні по боці Хрущова.

Цього року, почувши на 7-му Конгресі українців ЗДА прихильні голоси американських конгресменів і сенаторів до українського визволення, — знов заговорили про мобілізацію московських сил — не проти большевизму, — а проти українських націоналістів. А оце коли світ готується до зустрічі в справі Берліну і Німеччини, на якій хоч-не-хоч, а бодай побічно вирине справа поневолених націй, єдинонеділимцями видано два документи. Один — агітаційний, для широких мас, а другий — ультимативний, для губернатора ньюйоркського стејту, а копії — Президентові, сенаторам і конгресменам.

Зміст обох документів — один: не чіпайте Росію, не вірте тим, що працюють для визволення завойованих нею націй; вони, мовляв, скріплюють світовий комунізм. На листівці, виданій мітичним „Бльоком націоналів“ в карикатурах показано Карла XII, Наполеона, Німеччину 1914 і 1941 рр. з Гітлером так, щоб переконатися маси в тому, що Європа зазнала поразки, бо згадані проводирі намагалися розчленувати Росію. А на звороті листівки англійською мовою дано таке пояснення: „Уроки історії: населення СССР-Росії так,

як і ЗДА, складається з рівноправних етнічних груп, що дорожать єдністю своєї держави. Протягом тисячоліть держави Заходу не раз нападали на Росію, щоб її розчленувати і тим послабити, і завжди все населення країни об'єднувалось з кожною, навіть ненависною владою на захист держави". Вкінці — висновок: — Це мусять пам'ятати ті, хто збирається підтримати визвольні змагання націй, країни яких завоювала большевицька Росія. А на закінчення дано заклик до антикомуністів з Росії, щоб вони об'єднувались і підтримували всебічну боротьбу з розчленувачами. Тут все ясно і подано в пляні московського месіанізму: держава понад все. І висновок подано виразно: антикомуністами будьте, а боріться з розчленувачами, цебто з тими, що змагаються за волю своїх націй, бо ж ніхто не збирається і в помислах не має чіпати етнічної Росії.

В другому документі, надісланому до губернатора стейту Нью Йорк, Президента, сенаторів і конгресменів, підписаному кн. С. Вілосельським, російська еміграція і „Всеросійський комітет визволення” „найенергічніше протестують проти проголошення дня 22-го січня Днем незалежності України". Чому? Бо руский народ, мовляв, це може зрозуміти як намір розчленувати Росію. Дивна логіка! В протесті остерігається, щоб Америка не чіпала справ поневолення націй, а всі зусилля скерувала на боротьбу з світовим комунізмом. Князь С. Вілосельський і всі, що ту річ схвалювали, знають, що підтримка і зрозуміння боротьби націй проти большевицького імперіалізму прискорить розпад імперії, а з ним і загибель комунізму. Тому вони впадають в шал, коли чують щось про підтримку національно-державної волі поневолених Росією націй.

Кремль готується до анатемі над Мазепою, сподіваючись нею послабити силу української визвольної боротьби за відокремлення, а імперські слуги в ЗДА обурюються за проголошення Дня Незалежності України, яку руский народ під большевицьким командуванням завоював. На анатему тут у них не вистачає пороку, бо живуть у країні, що підстави державності своєї оформила в „Деклярації Незалежності". Вони протестують і страхають, радячи Америці спертися в боротьбі з світовим комунізмом на руский народ, на багнетах якого большевики насаджували комунізм в Україні, на Кавказі, а пізніше і в Європі. Ці протести, обурення і мобілізація руских сил є в одному пляні з маскарадою, яку большевики готують в 250-ту річницю Полтавської битви там. І там і тут ідеться про збереження імперії, про скріплення єдиного державія. Барви різні, а засада одна, яку животворить ідея месіанізму руского народу. Програму його подав ще Достоевський в „Бесах". Герой роману Шатов каже: „Чи знаєте ви хто тепер на всій землі єдиний народ „богоносець", що гряде обновити і врятувати світ, і кому єдиному дано ключі життя і нового слова?" І тут же відповідає: „Єдиний народо-богоносець — це руский народ". На нього спираються большевики в змаганні за світову імперію і на нього радять спертися рускі „анти" в боротьбі з світовим комунізмом.

І. Вовчук

ЩЕ ПРО ТЕ САМЕ!

„Народна Воля" за 19. 3. 59. надрукувала невелику статтю С. Підгайного під заголовком „Наївність і сліпоту чи політична акція". В ній автор „Білої Книги", переповівши по-своєму зміст статей „Вісника" на тему голодової облоги, пише: „Читаючи писання Поль Половецького і його оборонців, я починаю розуміти ту акцію, скеровану проти моєї праці за кордоном особливо виявлену після видання другого тому „Білої Книги". Мабуть тут має значення й те, що другий том „Білої Книги", крім інших вмістив в собі велику працю І. В. Дубинця — полум'яного патріота, що загинув при більш ніж загадкових обставинах". Дивним є, нащо автор натяком вплив „більш ніж загадкові обставини смерті І. В. Дубинця". Дивно, бо коли є якась загадковість в смерті бл. п. І. Дубинця, то про неї добре мав би бути обізнаний С. Підгайний, зокрема після суду в Дітройті, де розбиралося справу погорлої друкарні. Щодо суті статті, то з приємністю стверджую, що автор говорить не про голод, а про голодову облогу, як і „Вісник", немає розходжень з С. Підгайним і відносно вини за неї. Запляновано її в московсько-большевицькому штабі і про те написано в завагах редактора „Вісника" (Грудень 1958 р.). Звідкіля взяв автор, мовби у „Віснику" твердилося, що „голод 1932 і 1933 рр. ніби то був організований і перепроваджений руками місцевої влади України, зокрема хвильовистами". Не знаю. Такого у „Віснику" і не згадувалося, навіть натяку не було на хвильовизм. Щодо місцевої влади в Україні, то, на мій погляд, вона тоді, як і тепер, була виконавцем політичної волі Москви і в цій своїй ролі, коли вже говорити про вину, не є безвинною в катастрофі, організованій Москвою. А та місцева влада була в руках КП(б)У — філії російської комуністичної партії. В партію ж допускалося тих, що душу свою віддавали московському центрові і беззастережно визнавали й виконували імперські накази Леніна, Троцького, Сталіна, Кагановича. Тут, в оцінці ролі комуністичної партії для України в московсько-українській війні, ми з Семеном Підгайним маємо різні погляди, але це не має жадного відношення до питання, яке порушено на сторінках „Вісника", бо про місцеву владу там не говорилося.

В статтях не йшлося про вину, бо самозрозумілим є, що винною є імперська влада Москви, що плянувала й переводила ту операцію за всіма правилами большевицько-імперської стратегії у війні, що велася і ведеться за „наслідіс Богдана". Про це й говорилося у „Вісникові", зокрема в завагах редактора. Признаюся, що „Білої Книги" в оригіналі не читав, знайомий з нею з рецензій і належно оцінюю ту працю, про що теж сказав у завагах. Нащо і для чого ті речі по-своєму вплітає в статтю Підгайний, не знаю.

А тепер відносно акції. С. Підгайний має, мабуть, рацію, говорячи про акцію, тільки не туди вказує. Він „заслужено" признає, що „честь належиться „Народній Волі" й її редакторам..." Заслужено, бо редакто-

ри „НВ” чимало потрудилися в обороні баєчки, за якою українське селянство добровільно вибрало голод, бо не хотіло працювати в колхозах. Почав ту історію знаний редактор Кутько. Чоловік він вмілий, бувалий і досвідчений, коли треба з білого робити чорне. Потім два рази писав інший редактор, а у „Вільній Україні” ч. 21, ідейно і політично спорідненій з „НВ”, виступив В. М. Верган під наголовком „Під суд громадськості”. Сказано голосно, але зовсім не переконливо. Бо ні однієї думки, ні одного твердження з завваг редактора „Вісника” В. М. Верган не заперечує річево, аргументами, а вважає найсильнішою артилерією проти редактора „Вісника” твердження, що „месіанізм на думку Вовчука був духовим рушієм імперської політики большевиків тоді, є ним і нині”. І тут ставить крапку. Так, на мою думку, був і є. Коли вважаєте, що не так, то прошу довести, переконати читача, а він тоді й розсудить. Замість заперечення річевими доказами, як то водиться у світі, автор зайнявся „тактикою” і пише: „Ми мимоволі констатуємо тотожність тактики Половецького з тактикою Павлуся, Норберта, Валюха, яка стала тепер добре званою з матеріалів, що їх оголосив Євген Онацький у „Свободі”. Ловко написано. З розумом і не без „тактики”, тому і випущено переважну деталь. Про Роттердам почав писати ніхто інший, як той же Кутько десь 1952 року на сторінках „Народної Волі”, а Онацький ту писанину закріпив, увиразнив. Нащо й для чого, не будемо говорити. На мій погляд Кутько, як фахівець, знав, що писав про речі в Роттердамській історії не досліджені і в деталях загадкові. В. Верган, мабуть, теж знає нащо пише, тому в примітці до своєї статті, він завважає, що Половецький „значну частину свого писання присвятив одному незручному висловові в статті п. М. Рудницької. Цим питанням тут не займасьмося. Бо наша замітка (добра замітка на сім сторінок петитового друку — ред.) і так вже перейшла допущені розміри нашого журналу”. Шкода, що журнал не мав місця на „незручний вислів”, а в ньому ж політична суть і про неї писалося на сторінках „Вісника”. То не вислів, а теза. І не одна, а дві, які ствердила в своїй статті, друкованій у „Свободі”, п. М. Рудницька і з тими тезами полемізував „Вісник”.

В першій тезі п. М. Рудницька твердила, як подано в статті „Вісника”, що „голод особисто організував Сталін, щоб зломати опір колективізації”. В другій тезі говорилося, що селянство само себе виморило голодом, бо „стоячи перед альтернативою колгоспни чи голодова смерть, селянство вибрало голод”. Твердження, як бачимо ясно й думку в них окреслено математично чітко. Але вони далекі від дійсності, в суті своїй тенденційні і обтяжують українське селянство. Не було потреби організувати голод для того, щоб загнати селян в колхози, бо за всіма статистичними даними, селянство України вже за два роки перед голодом було сколективізоване більше як на 80%. І нащо ж було організувати голод, щоб загнати селян в колхози, коли вони вже були в колхозах. Друга теза протиприродна. Хто повірить, що мільйони селян (уже сколективізованих) добровільно вибрали собі і дітям

своїм голодову смерть? Обидві тези („незручні вислови”) коли розібрати їх суттєво, річево й совісно, не шукаючи „тактики”, змінюють чи поменшують вину пляновиків і організаторів голодової облоги, в тому числі й Сталіна, як диктатора, й перекладають її на селянство, воно, мовляв, вмирало, бо не хотіло працювати в колхозах. Подібні байки доводилося чути від виконавців московської облоги, про них згадують у своїх мемуарах і совісні чужинці. Правда, колхозів українське селянство не сприймало й не сприйняло, але в колхози було загнане й мусіло працювати в них, бо не мало іншого виходу. Добровільно ж мільйони людей, що жили на просторах України, не вибирали самі собі голодової смерті.

То байка і не проста, а глибоко-політична. Подібних анти-українських байок творилось і твориться немало. Ось в одній з них „Євреї в Україні” на сторінках „Сучасної України” чч. 21, 22 і 23 за жовтень і листопад 1958 року пишеться, як то за нової економічної політики (1921-1930 рр., як подано в статті) „жодна національна група не зазнала такого глибокого знищення підстав своєї екзистенції, як євреї”. Ми і чужинці твердимо, що в 1921-23 рр. большевики, скориставшись з недороду на Україні, організували політичний голод, щоб зламати національний хребет українському селянству, а „Сучасна Україна” розказує байку про „поступку українському селу” і „знищення екзистенції єврейства”, мов не знає в чіх руках перебувала торгівля за НЕП-у.

В тій же байці дано й оцінку наших національних змагань і державности:

„Українське вояцтво і всякого роду повстанські загони, до анархіста Махна включно, громили євреїв не тільки, як большевиків і русофілів, а і як євреїв. Погроми на терені Української Армії були, на жаль, частим явищем. Вони були зроджені загальним безладдям та деморалізацією вояцьких мас. Уряд Директорії УНР не мав достатньо сил, щоб цього роду ексцесам рішучо запобігти”.

Чи можна придумати більш протиукраїнську байку до часів української визвольної війни і нашої державности 1917-1920 рр.? На мій погляд, — ні.

Подавши її за С. Гольдельманом (б. т. міністра праці в уряді УНР), який, на думку редакції, влучно охарактеризував „атмосферу погромницьких настроїв”, редакція робить висновок для історії: „Пасивність уряду і об’єктивно випливаюче з цього толерування ексцесів, залишається, на жаль, для нього історичним обтяженням”. А щоб тому обтяженню надати історичности, в тій же байці, написаній для Енциклопедії Українознавства, а видрукованій в „С. У.” „з огляду на зацікавлення, яке ця проблема могла б викликати”, висловлено догану й гетьманові Богданові за те, що „під час повстання Богдана Хмельницького 1648 р. найбільше потерпіли єврейські маси, жертви яких нараховують 100-200 тисяч”.

Що ж дивного, що усередним байкарям „про добровільну смерть мільйонів селян”, творцям міту про погроми, яким вони конче хочуть обтяжити Українську Армію, уряд і цілу націю, — не сподобались зауваги

„Вісника” про месіанізм у московському царстві. Інакше й бути не могло. Переконувати тих, що ллють помиї на свою історію і на голови славних предків, не збираюся. Вони ж аргументів не визнають, а творять протиукраїнські байки, думку зацятькують, воюючи фарисейським криком. Та то й зайве, бо властиво їхні байки — не нові, в них тільки популяризується міт рабі Натана Гановера, який у своїй книзі „Безодня розпуки”*) називає Гетьмана Богдана „головорізом” і нераз просить в короткій хроніці у Всевишнього найвищої карі Наливайкові і Павлюкові („May his name be blotted out”), які за словами нашого національного гімну „із могили кличуть нас на святе діло” — визволення України.

Чи акція то, як то називає С. Підгайний, чи крик — не важно. Важливе, що в обороні названих двох тез зійшлися і ті, що москаля Хрущова перехрестили на українця, і поодинокі легітимісти, приятелі С. Гольдельмана і Марголіна, щоб помогти утвердити міт про „добровільну смерть” мільйонів українського селянства, замість правди про голодову облогу України, застосовану в московсько-українській війні „за наслідді Богдана”.

Щоб більш не повертатись до того самого, краще буде, коли оборонці згаданих двох тез аргументами і логічно доведуть: а) що в 1932-33 рр. українське селянство не було сколективізоване в абсолютній більшості і тому урядові, з Сталіном на чолі, треба було застосовувати облогу голодом, щоб загнати селян у колхози; б) що мільйони селян по всій Україні вирішили добровільно з дітьми умирати від голоду. Я твердив і тверджу, що коли б селянство не було силою загнане в колхози за два роки перед облогою голодом, до Москва не в силі була б виморити мільйонів його. Отже, катастрофу такого розміру уможливила суцільна колективізація, переведена за два роки перед облогою. Організатори облоги і виконавці її під час катастрофи ширили байку, буцім то, селянство вмрє, не хочючи робити в колхозах. Нею намагалися байкарі перекласти вину на селянство. І були наївні, що пробували вірити. Дивним є, що байку про „добровільну” смерть рестровано в новому виданні і то в 30-ту річницю голодової облоги. Комуś то треба було.

*) ABYSS OF DESPAIR (YEVEN METZULAH). The famous 17th Century Chronicle Depicting Jewish Life in Russia and Poland during the Chmielnicki Massacres of 1648-49, by Rabbi Nathan Hanover. Translated from the Hebrew by Abraham J. Mesch. With an introduction, biographical sketch of the author, and explanatory notes by the translator. Preface by Dr. Solomon Grayzel. Editor, The Jewish Publication Society of America. New York, BLOCH PUBLISHING COMPANY, "The Jewish Book Concern" 5710-1950.

УПРАВИ ВІДДІЛІВ! ПРОСИМО В ТРАВНІ ЗАКІНЧИТИ ПЕРЕДПЛАТУ „ВІСНИКА” І ВИРІВНЯТИ ЗАЛЕГЛОСТІ ЗА І КВАРТАЛ Ц. Р. ЗА ФІН. ПЛЯНОМ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Петро Кізко

ЩИРЕ СЛОВО ПОЕТА

Микола Щербак: „БАГАТТЯ”. Лірика. Видання ООЧСУ, Нью-Йорк, 1959.

Поет Микола Щербак своєю новою збіркою поезій „Багаття” засвідчив, що він є саме поетом щирої, ніжної душі. В його поезіях немає роблености, пихуватости, зайвого позерства, як то не раз роблять інші автори, зокрема, сказати б — модерністи. Микола Щербак, очевидно, й сам не претендуючи на високопарність своїх віршів, висловлює в них свої почуття й думки просто, задушевно, але ж при тому — з питомою йому образністю і узагальненням.

„Ти увижаєшся мені
Стежиною в зеленім житі,
Де линули дитинства дні,
Дощами тепло перелиті”.

Так говорить поет про свою покинуту Батьківщину. Це справді свіжо, образно, а головне ж — глибоко суттєво. Хто з нас не ототожнює дитинство в ріднім краї з „стежиною в зеленім житі”? А образ — „дитинства дні дощами тепло перелиті” — це справді звучить поетично, при чому ж, знову таки, щиросердечно, тепло і невимушено. Вже ці рядки і цей образ говорить про безперечний талант поета.

Але це — не єдині гарні свіжі, образні, а значить — і поетичні рядки Миколи Щербака. Ось наведемо кілька з них:

„Стоїш ти в латаній свитині,
Немов свята біля святині,
Моя вітчизно дорога”.
(„Чар зілля” III)

„Вже й сонце не грєє на грішній землі,
Але, ніби промінь, душа паленіє,
Та ще, наче хвиля в хитливій імлі,
Зрина неспокійно, стривожена мрія” . . .

Або:

„Деревіє!
Де ти вієш?
Чом ти знову полем ходиш,
Неспокійна мріє?”

(„Деревій”)

Успіхом поета є те, що в нього таких справді поетичних і талановитих рядків у збірці „Багаття” є чимало.

Тематично книга Миколи Щербака не досить широка і в ній переважно звучать мотиви туги спогадів та туги за рідним краєм, оспівування краси нових місць поселення („Біля Ніягари”), а також присвячення теми віри в Христа („Вірші віри”), своєму синові та поляглим у битвах або померлим українцям.

Треба віддати належне авторові за його присвяту В. Русальському у вірші „Плач”. Усім відомо, що таким видатним колишнім українським поетам, як І. Ір-

лявському, О. Телізі, О. Ольжичу і іншим у нас немало присвячено творів. Тим часом досить рідко ми віддаємо шану „маловідомим“ чи, як іще в нас кажуть, „пересічним“ письменникам і поетам, які відійшли від нас. Так, наприклад, сталося з Борисом Лисянським, визначним українським громадським діячем і поетом. Протягом довгих років по його смерті ми ніде не зустріли (і не лише в поетичній творчості!) бодай маленької згадки.

Досить теплими, м'якими, ліричними словами поет М. Щербак пише про пам'ять В. Русальського:

„Тепер не знає в тузі Мати
Звідкіль тебе вже й виглядати:
Чи з гір високих, чи з долин
Прибуде найдорожчий Син“.

(„Плач“)

Звичайно ж, збірка Миколи Щербака не позбавлена поетичних недоліків. Часом у поета або не вистачає терпцю, або вміння (ми вважаємо, що скорше — першого) більш надати своєму творові змістової, смислової і навіть — образно-формальної ваговитості. („Зозуля“).

Або ось у „Мініятюрах“ у вірші „Мрія“ попри гарної першої строфи друга строфа звучить необразно і майже штампово та навіть газетно („зринає та палить і мозок, і кров, проходить у снах — і нема їй пупу“!).

Поет Микола Щербак — поет душі, ніжний і м'який лірик, і навіть там, де треба б було сказати своє грізне, суворе слово гніву або протесту, він задовольняється ліричною констатацією події чи явища („Герої Крут“). Очевидно, це можна зарахувати до поетової манери. Але все ж, на нашу думку, Миколі Щербаківі слід би було сміливіше і ваготивіше виступати в своїх поезіях; більше увиразнювати своє поетичне „я“, чим, очевидно, ми не накидаємо поетові думку скупуватися до декларативного позерства про себе. Але самі поезії, явища і факти повинні все ж відображатися більш вагоміше, може, ми б сказали, — гостріше...

Збірка Миколи Щербака „Багаття“ є відрадним і цінним явищем у нашому літературно-поетичному житті на еміграції. Якщо додати, що в порівнянні до появ безлічі поетичних творів у підсовєтській Україні, ми маємо на чужині досить мало такої продукції, — то лірична збірка Щербака „Багаття“ прямо таки є потішаючим явищем.

Наостанку хотілося ще сказати, що наша еміграційна літературна критика, як і взагалі преса, останнім часом стала немов би глухою до таких появ і, щоб поет чи прозаїк здобувся на критику його нововиданої книги, треба якихось особливих на те „причин“ або „обставин“. Тому звертаємо нашої критиці і пресі увагу — швидше і більше відгукуйтеся на появу нових літературних творів! Адже це — в спільних інтересах як нашої літературної, так і всієї суспільної громади на чужині!

Юрій Тис: КОНОТОП. Оповідання. Накладом в-ва „Гомін України“. Торонто, Канада, ст. 172. Обгортка роботи Б. Стебельського.

Бабай: Вірші іронічні, сатеричні і комічні. Обкладинка та ілюстрації Едварда Козака. Видавництво Юлія Середняка. Буенос-Айрес — Аргентина, ст. 112.

Проф. д-р Юрій Бойко: Російське народництво як джерело лєнінізму-сталінізму. Мюнхен 1959 р. Незалежна Асоціація дослідників совєтської теорії і практики в національних проблемах.

З ХРОНІКИ ООЧСУ

— 5-го квітня ц. р. в Клівленді, відбулися наради представників ОВФ стейту Огайо. Представники Головної Управи ООЧСУ — І. Вовчук і В. Воровик поінформували присутніх про пляни праці ГУ і обговорили плян організації в Клівленді національної маніфестації в 300-ту річницю перемоги України над Москвою під Конотопом. Того ж дня відділ ООЧСУ в Клівленді організував прилюдну доповідь І. Вовчука на тему „Політична дійсність і Україна“.

— 4-го квітня відділ ООЧСУ в Лорейні влаштував доповідь на тему „Окупована Україна і ми“.

— 24-го квітня ц. р. в Сиракюзах відбулася нарада представників Відділів ООЧСУ: Бофало, Бінгемтону, Рочестеру, Сиракюз, разом з представниками ОВФ. На нараді обговорено напрямні праці в рік Гетьмана Мазепи та устійнено плян маніфестації в Бофало в 300-ту річницю перемоги під Конотопом. Того ж дня відбулася доповідь І. Вовчука в Сиракюзах на тему „Україна в нинішній політичній дійсності“.

— 19-го квітня ц. р. відбулося посвячення національного і організаційного прапорів в Джерзі Ситі. Українці Джерзі Ситі численно взяли участь в урочистостях посвячення і на бенкеті, який Управа Відділу ООЧСУ організувала в Народньому Домі.

— Відділи Дітройту, Чикаго, Нью Йорку, Ньюарку і Філадельфії, разом з Організаціями ВФ підготовляють Національні маніфестації в 300-ту річницю конотопської перемоги.

— В кінці травня всі Відділи ООЧСУ разом з ОВФ улаштовують в 30-ту річницю боротьби ОУН Свято Героїв.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД „ВІСНИКА“ ВНЕСЛИ:

По \$ 2.00: В. Грунтовський, Гартфорд, С. Бабяк, Філадельфія, Д. Хабін, Міннеаполіс;

По \$ 1.00: В. Мельник, В. Дмитренко, Т. Царик, А. Ластовецький, К. Бабяк, М. Кравчик, І. Радь, М. Турник, В. Верний — усі з Балтімор, В. Наум, М. Рудик, М. Кондрин — усі з Нью Йорку, М. Баран — Піттсбург.
Жертводавцям щире СПАСИБІ!

В 250-ТУ РІЧНИЦЮ ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА

Видавництво „ВІСНИК“ ООЧСУ видає
монографію О. Оглобина

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА І ЙОГО ДОБА

Книга, біля 300 сторінок з ілюстраціями,
вийде у місяці вересні ц. р.

За передплатою знижена ціна книги, в оправі — \$3.00. Видавництво приймає передплату готівкою до 1 серпня 1959 р.

Видавництво
„ВІСНИК“ ООЧСУ